

DOWN TO earth

milieu | mensen | meningen

 milieudefensie
anders kijken, anders kiezen

Uitgave vereniging Milieudefensie
Friends of the Earth Nederland
jaargang 6 | augustus 2015

30

Poedermelk Verborgen vervuiler

MILLENNIUMDOELEN

Hebben ze de wereld
beter gemaakt?

BOSBESCHERMERS

Ten strijd tegen
ontbossing

VOLKERT ENGELSMAN

"Plofkip is een succes zolang
consumenten dom blijven"

Tentje in de regen

Wil je zien wat extreme neerslag kan doen, zoek dan eens naar foto's van Glastonbury in 2005. Het Britse muziekfestival is niet het enige evenement dat door de weergoden werd tegengewerkt de afgelopen jaren. Pinkpop werd vorig jaar tijdelijk stilgelegd vanwege storm, noodweer eiste in 2011 vier dodelijke slachtoffers tijdens Pukkelpop. De verzekeraar Munich Re becijferde dat de schade door extreem weer steeds groter wordt. De verzekeraar stelt dat sinds 1980 het aantal overstromingen met schade wereldwijd verdrievoudigd is en het aantal stormen verdubbeld. Deze Britse festivalganger maakt in ieder geval het beste van de situatie.

Tekst: Annemarie Opmeer | Beeld: Leon Neal/ANP Photo

1. Vincent Bijlo, column. 2. Ronella Bleijenburg, freelancer. 3. Michiel Bussink, column Recept. 4. Kris de Decker, column Lowtech. 5. Marten van Dijk, freelancer en fotografie. 6. Merel van Goor-den Held, freelancer. 7. Freek Kallenberg, redactie. 8. Wendy Koops, redactie. 9. Evelien Matthijssen, column Green Evelien. 10. Annemarie Opmeer, hoofdredactie. 11. Marjan Peters, art-direction en vormgeving. 12. Bas van der Schot, cartoon. 13. Thomas van Slobbe, column. 14. Liesbeth Sluiter, freelancer en fotografie. 15. Myrthe Verweij, kort nieuws. 16. Dinand van der Wal, fotografie. 17. Hans Wetzels, freelancer. 18. Han van der Wiel, recensie.

8 “Buurttuinen gaan de wereld niet voeden”

Groenten verbouwen in je eigen buurt is leuk en hip, maar geen wondermiddel voor een betere wereld. Dat concludeert promovendus Esther Veen.

18 Grote ideeën die de toekomst veranderen

Op korte termijn zijn milieucampagnes succesvol, maar ondertussen stevenen we af op een klimaatramp. Het Britse Friends of the Earth ging daarom op zoek naar een agenda voor de toekomst.

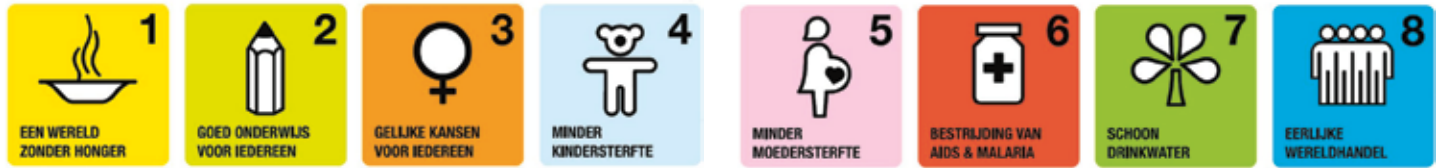
28 Klimaatspelen

Tovenaars, clowns en jedi streden in juli in de Amsterdamse Westhaven tegen de daar gevestigde kolen-, olie-, en soja-industrie. Inzet: het voorkomen van een klimaatramp.

32 Duurzame ontwikkelingsdoelen

In september stellen de VN 17 duurzame ontwikkelingsdoelen vast. Maar wat is er eigenlijk terechtgekomen van de 8 millennium-doelen?

14 “Veranderingen gaan uit van een trendsettende minderheid”

Consumenten moeten weten hoe hun voedsel is geproduceerd. Daarom doet Volkert Engelsman met zijn biologische groothandel Eosta aan volledige transparantie.

en verder

- 06 Onder Vuur: Westland Kaas
- 06 Schot
- 07 Vooraf
- 07 Bijlo belt Obama
- 09 Commentaar
- 10 Korte berichten
- 12 Lowtech: Duurzaam internetten met de smartphone
- 13 Van het web
- 36 Green Evelien: Gratis warm water
- 38 Recensie: De ondernemende staat
- 39 Media: Nieuwe Wildernis II
- 41 Recept: Eco-gastronomie
- 43 Consument
- 44 Oproepen en agenda
- 45 Slobbe: (Niet) bang zijn

22 Flessenvoeding, slecht voor het milieu

De milieu-impact van poedermelk voor baby's is enorm, maar bij de discussie over poedermelk of moedermelk speelt het milieu nauwelijks een rol.

23 De Activist Bosbeschermers

Hier in Nederland merken we weinig van de ontbossing die zich wereldwijd op grote schaal voordoet. Gezien de terugkerende discussies over fout hout of boskap voor soja- of palmolieproductie kan het veel mensen gelukkig wél iets schelen. De volgende activisten gaan een stap verder: via Martin Havik van Work with Nature kun je een stukje oerwoud in

Tekst: Ronella Bleijenburg
Beeld: Dinand van der Wal

Costa Rica adopteren, Ruben Walker van African Clean Energy ontwikkelde een efficiënte allesbrander die 65-85 procent minder hout verbruikt en Leo van der Vlist, directeur Nederlands Centrum Inheemse Volken, gaat de strijd aan met houtkeurmerken die ten onrechte pretenderen duurzaam te zijn.

Onder Vuur

Wakker Dier vs. Westland Kaas

In radiospots stelt Wakker Dier dat kaas van Maaslander en Old Amsterdam wordt gemaakt met stalmelk – melk van koeien die nooit buiten komen. Wat vindt Westland Kaas daarvan? We bellen met communicatiemanager Henriëtte Westland.

Klopt wat Wakker Dier zegt? “De radiospots suggereren dat onze kaas alleen maar met stalmelk wordt gemaakt, maar dat is niet waar. De spots zijn nu aangepast en zeggen ‘deels gemaakt van stalmelk’, maar dat wekt nog steeds de verkeerde suggestie. Ongeveer 80 procent van de melk die we gebruiken is namelijk weidemelk, en slechts 20 procent van koeien die op stal staan. Daarmee doet Westland Kaas het bovendien beter dan gemiddeld. Wij vinden het misleidend dat Wakker Dier niet eerlijk en duidelijk is naar de consument en geen percentages noemt.”

Hoe is het om onderwerp te zijn van deze actie? “We wisten dat Wakker Dier een campagne zou starten. Door willekeurig alleen onze merken te noemen in de radiocommercial suggereert men dat onze kazen minder weidemelk bevatten dan gemid-

deld. Dat is onwaar. Maar er is ook een veehouder, die nota bene volledige weidegang heeft, die een klacht heeft ingediend. Het spotje wordt ook om zes uur ’s middags uitgezonden als mensen in de trein of auto op weg naar huis zitten. Dan zegt Wakker Dier: kijk eens naar buiten, zie je koeien in de wei? Voor veehouders die hun koeien wel weidegang geven is dat heel pijnlijk. Die halen hun koeien juist aan het eind van de middag naar binnen om ze te melken.”

Kunnen jullie overstappen op honderd procent weidemelk? “We laten onze merkkazen produceren bij coöperaties in Nederland, zodat we goed zicht hebben op het dierenwelzijn. Zij produceren volgens het Koekompas, dat kijkt naar het welzijn van de koe en breder is dan alleen weidegang. De melkcoöperaties, onze toeleveranciers, bieden ons nog geen 100 procent weidegang. Er is heel veel weidemelk die niet apart wordt opgehaald. De melk is dus een mix van weidemelk, deels weidemelk en melk van koeien die op stal staan. Om dat te veranderen zal de hele voedsel- en productieketen moeten veranderen.”

Vooraf

Kleine mensen, groot verhaal

Als iemand die geen kinderen heeft, stuit ik soms op dingen die onverwacht taboe zijn. Ooit deelde ik een nieuwsbericht op Facebook over een Britse campagne voor gezond moederschap. Angstaanjagend bedoelde posters met portretten van grijs-harige zwangere vrouwen moesten mensen aansporen jong kinderen te krijgen. Vrouwen deden dat niet, namelijk, want het was crisis. Waar ik me over verbaasde was de ongelukkige keuze van de marketeers. Om in Britse sferen te blijven: zo’n staaltje *bodyshaming is not done*. En, ja, ik vond bovendien dat mensen prima mochten besluiten dat hun economische situatie geen kind aankon.

Aan de reacties van vrienden merkte ik echter dat het niet zo netjes werd gevonden om op mijn koude manier over ouderschap te denken. Een kind krijg je omdat je ernaar verlangt, niet omdat je hebt uitgerekend dat je het wel kunt betalen de komende twintig jaar. Een beetje zoals we gewend zijn huwelijken te zien als een uitvloeisel van liefde, niet als een economische verbintenis. Ik had geen idee.

Denk je er ook zo over? Dan zal ik bij voorbaat excuses maken, want met ons coverartikel doen we ongeveer hetzelfde: baby’s worden vanaf dag één gezien als potentiële consument, en dat heeft flinke gevolgen voor het milieu. Meer nog, de gezondheid van pasgeborenen en de Aarde zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden, hier en in arme landen.

‘Duurzame Ontwikkelingsdoelen zijn onderdeel van een wereldwijde ideeënstrijd tussen competitief handelsdenken en inclusief ontwikkelingsdenken.’ Deze zin komt niet uit ons coverartikel, maar uit ons stuk over de nieuwe Millenniumdoelen die in september gepresenteerd worden. Als je nu merkt dat je praten over duurzame ontwikkeling een stuk beter kunt verdragen dan praten over wat een baby kost, sta daar dan even bij stil. Babyvoeding is een persoonlijke én een politieke kwestie, net als het tegengaan van kindersterfte (een van de Duurzame Ontwikkelingsdoelen) bestaat uit hele concrete dingen, zoals of en hoe je reclame maakt voor babymelkpoeder. Het zijn twee gezichten van dezelfde ideeënstrijd.

Vrees niet, voor mij betekent dat niet dat baby’s alleen maar cijfers zijn – geld, CO₂-uitstoot, ecologische voetafdruk – maar juist andersom. Al die abstracte dingen die we noemen als we de wereld willen verbeteren, bestaan eigenlijk uit mensen. Volwassenen, kinderen, marketeers, politici, moeders en baby’s. En daarmee wordt iets simpels als houden van je kind veel groter en belangrijker dan je denkt.

Annemarie Opmeer, hoofdredacteur

Bijlo belt...

...Barack Obama

“Barack...”
“Dag meneer Obama, met Vincent Bijlo.”
“Hi Vincent, *truly* gezellig.”
“Mag ik u iets vragen over uw Clean Air Power Plan?”
“Ja, natuurlijk, dat kan, zelfs in het Nederlands, dat heb ik van die toffe gladiool van een premier van jullie geleerd. Dit plan, meneer Bailo, dit is de grootste stap die wij ooit hebben gezet op klimaatgebied. *We need a change, a climate change. The answer is blowing in the wind. The sun is waiting for us.* Zwavel, kwik, arsenicum, we hebben wetten die precies bepalen hoeveel ervan in de lucht en in het water mag zitten. Die wetten beschermen ons, dat is zeer belangrijk. We hadden geen wet die bepaalt hoeveel koolzuurgas er in de lucht mag zitten. Nog niet, maar die wet is er nu wel.”
“Waarom nu pas, meneer Obama?”
“Klimaatverandering is niet iets voor de volgende generatie, niet meer.”
“Waarom nu opeens niet meer?”
“We zien steeds duidelijker wat de gevolgen zijn van de opwarming...”
“Maar die zien we al heel lang.”
“U misschien, wij niet, maar nu is de tijd gekomen. Ik houd van mijn dochters meneer Bailo.”
“De Republikeinen houden niet van hun dochters, waarschijnlijk, die zijn fel tegen uw plannen.”
“Republikeinen houden anders van hun kinderen.”
“Anders? Ze houden mét steenkool van hun kinderen, niet zo duurzaam als u.”
“Dat zijn uw woorden. Ik doe wat ik kan om deze wereld een betere plaats voor de mensheid te maken. De toekomst begint nu en ligt in onze handen. 32 Procent minder CO₂-uitstoot, als je dat niet redt mag je compenseren met zonne- en windenergie, en met kerncentrales.”
“Kerncentrales? Meent u dat nou? En waar laat u het afval, in de kelders van de Republikeinen?”
“Vandaag is de belangrijkste dag die de lucht in tientallen, honderden jaren heeft gekend. Want het is de lucht die ons verbindt en als winnaar uit de bus zal komen. Wij willen geen verandering die in de lucht hangt, nee, onze verandering is de lucht zelf.”
“Dit klinkt als gebakken lucht.”
“Zoals gebakken vis vis is, zo is ook gebakken lucht lucht. Maar bak de lucht nooit met energie die verkregen is uit steenkool. Ik ga voor duurzame gebakken lucht, gebakken met energie uit hernieuwbare bronnen.”
“Wordt het afluisteren door de NSA binnenkort ook duurzaam, met groene stroom?”
“De geheime diensten hebben hun handtekening gezet onder het spionageconvenant.”
“Maar, meneer Obama, uw opvolger kan deze plannen toch zo weer intrekken, dus hoe duurzaam zijn die plannen zelf?”
“Dat kan mijn opvolger inderdaad, als dat een Republikein is zal hij dat ook doen, dan is het in ieder geval niet de schuld van de Democraten dat de wereld naar de kloten gaat. *Yes, we can! War on coal!* Toedeledoki mr. Bailo.”
Vincent Bijlo

Illustratie: Renée Gubbels

“Buurttuinen zijn geen wonder middel”

Dat zegt socioloog Esther Veen, promovendus aan Wageningen University.

Tekst **Wendy Koops** Beeld **Robert Schuil**

contacten aan over en voelt zich prettiger in de wijk. Veel meer is het niet. En dat is prima.

Je waarschuwt voor te hoge verwachtingen bij beleidsmakers. Welke verwachtingen kom je tegen?
“Tussen de regels door hebben gemeentefolders de uitstraling dat buurttuinen alle problemen zullen oplossen. Dat vind ik jammer, want het is een mooi middel, alleen moet je niet verwachten dat het veel impact heeft op een wijk van duizenden inwoners als er maar tientallen mensen bij zo'n project betrokken zijn. Voor die kleine groep zijn de effecten wel degelijk van belang.”

De helft van de wereldbevolking woont in de stad, daar zou nu al 15 tot 30 procent van al het voedsel worden geproduceerd. Hoe zit dat in Nederland?
“Ik geloof er helemaal niet in dat buurt-

tuinen daaraan kunnen bijdragen. In ontwikkelingslanden is het een ander verhaal, daar hebben veel mensen geen keuze omdat ze geen geld of toegang tot voedsel hebben. In Amerika heb je *food deserts* waar geen verse groenten en fruit worden aangeboden. Maar bijna iedere Nederlander heeft toegang tot verse producten. Voor het geld hoeft je het niet te doen; als je je arbeidsuren meetelt kan het bijna niet uit. Als je kijkt wat er geproduceerd wordt in de stad, dan stelt dat niet zoveel voor.”

Heb je kwantitatief onderzoek gedaan?
“Nee, dat is wat ik gezien heb in de zeven door mij onderzochte tuinen. Ik heb een onderscheid gemaakt tussen plaats gerelateerde tuinen, waar buurtgenoten tuinieren omdat ze iets gezelligs willen doen in de wijk, en interesse gerelateerde tuinen waarbij mensen vooral komen om te tuinieren. In die buurttuinen zie je dat mensen nauwelijks van de opbrengst eten, misschien één keer in de maand; dat zet niet echt zoden aan de dijk. In volkstuinten heb je inderdaad mensen die het jaar rond van de tuin eten en vaak ook nog uitdelen aan anderen. Maar als je dat afzet tegen het aantal mensen wat in de stad woont, dan stelt dat natuurlijk niet zo veel voor.”

Jij ziet dus geen belangrijke toekomst voor stadslandbouw?
“Stadslandbouw is een heel breed begrip, daar valt van alles onder. Van buurttuinen moet je het gewoon niet hebben als je het over voedselzekerheid hebt. Behalve voor de kleine groep die daarbij betrokken is.”

De mensen die tuinieren in de door jou onderzochte tuinen willen niet per se iets veranderen aan het voedsel-systeem. Je hebt transition towns niet meegenomen in je onderzoek, waarom niet?
“Dat was niet bewust, ik heb juist gezocht naar een zo breed mogelijke afspiegeling. Ik ben wel bij bijeenkomsten van *transition towns* geweest, maar ik ben geen tuinen tegengekomen.”

Ben je wel mensen tegengekomen met ideologische beweegredenen?
“Jazeker. Ik heb gekeken hoe buurttuinen passen in het discours van alternatieve voedselnetwerken. In de wetenschappelijke literatuur wordt gesteld dat mensen hierbij betrokken zijn vanuit een soort politiek idealisme. Dat gaat een stap verder dan *reflexive consumerism*, dus dat iemand ideologische motieven heeft om bepaalde producten te kopen, bijvoorbeeld omdat hij wil dat koeien in de wei staan of vlees biologisch is. De literatuur stelt dat mensen die betrokken zijn bij alternatieve voedselnetwerken de voedselsystemen willen veranderen – dat heb ik niet gevonden. Er zijn zeker mensen die het leuk vinden om te tuinieren, maar het ook fijn vinden dat ze daardoor biologische groenten krijgen. De tuin past bij hun

levensstijl waarin ze het belangrijk vinden om iets goeds te doen voor het milieu. Maar die mensen voelen zich geen onderdeel van een nieuw voedsel-systeem. Ik heb veel tijd doorgebracht op de tuinen en daar wordt nooit besproken hoe we voedselsystemen zouden kunnen veranderen. Ik heb overigens wel mensen gezien die in hun gedachten onderdeel van die alternatieve voedselnetwerken waren, maar dat in de praktijk niet van de grond kregen, al hoefden ze alleen maar te komen plukken in een pluktuin. Ik ben die ideologieën dus wel tegengekomen, maar van alternatieve voedselnetwerken was geen sprake. Je hebt overigens ook mensen die geen idee hebben waarover je het hebt als je ze naar voedselkilometers vraagt, terwijl ze iedere dag uit hun eigen tuin eten. Dat vond ik een heel interessant gegeven.”

Een langere versie van dit interview verschijnt op downtoearthmagazine.nl.

Commentaar

Fossiel Den Haag

Onverwacht en historisch, zo mag de uitspraak van de rechter wel genoemd worden in de zaak die Urgenda en een aantal burgers tegen de Staat hadden aangespannen. De overheid moet van de Haagse rechtbank de uitstoot van fossiele brandstoffen veel sneller afbouwen dan ze nu doet. Om zo de klimaatopwarming niet uit de hand te laten lopen. Het kabinet was *not amused* en liet weten zich deze zomer te beraden op hoger beroep. Urgenda, gesteund door Milieudefensie en andere milieuorganisaties, riep de overheid op niet in beroep te gaan, maar eindelijk eens echt werk te maken van de zo noodzakelijke én onvermijdelijke overgang van een fossiel naar een duurzaam energiesysteem. Minister Kamp echter, kon zo lang niet wachten en kondigde vorige week al aan dat hij ook de laatste kubieke meters gas uit de gasvelden in de Noordzee wil persen nu de gaskraan in Groningen een beetje dicht wordt gedraaid. Omdat de fossiele industrie haar activiteiten bij deze bijna lege gasvelden staakt – want onrendabel – wil de minister van Economisch Zaken de gasbedrijven hiervoor wel enkele miljoenen subsidie verstrekken. Nederland draait op fossiele brandstoffen en dat zal voorlopig zo blijven, zo wil hij maar zeggen. Een dikke opgestoken middelvinger dus van Kamp naar Urgenda, de mede-eisers en ook de rechterlijke macht. Hopelijk fluit de Kamer hem binnenkort terug, al reagerden oppositiepartijen D66 en SP gematigd positief. De PvdA echter, heeft bij monde van Jan Vos laten weten dat er wat haar betreft geen cent subsidie gaat naar de gasboringen in de Noordzee. Mooi. Doorpakken zou ik zeggen, door ervoor te zorgen dat het kabinet niet in hoger beroep gaat. Dit is de kans voor de sociaal-democraten om aan te tonen dat zij, in tegenstelling tot hun neoliberale coalitiegenoten, wel klaar zijn voor de overgang naar de onvermijdelijke fossielvrije samenleving. Vooral Diederik Samsom zou deze kans moeten aangrijpen. Tijdens een interview voor *Milieudefensie Magazine* ruim zes jaar geleden beloofde hij dat als het aan hem lag er in een volgend kabinet een minister van Energie zou komen die zo snel mogelijk alle obstakels voor de duurzame energierevolutie uit de weg zou ruimen. Welnu, grijp je kans Diederik. De rechter heb je al mee, een zeer groot deel van het Nederlandse volk ook. Zorg ervoor dat je de eerste PvdA-leider bent die niet direct na zijn politieke carrière een dikke baan bij Shell krijgt aangeboden. Kamp eruit, jij erin. En aan de slag!

Freek Kallenberg, redacteur

“Van buurttuinen moet je het gewoon niet hebben als je het over voedselzekerheid hebt”

ZUID-HOLLAND

Bomen sta-in-de-weg in ‘obstakelvrije zones’

Vijfhonderd bomen in de Hoeksche Waard, 270 bomen langs de weg naar vestingstadje Brielle: twee voorbeelden van de in totaal zesduizend bomen die gekapt dreigen te worden op Voorne-Putten in de provincie Zuid-Holland. Stichting De Bomenridders slaat alarm over provinciale plannen, officieel bedoeld om de wegen veiliger te maken voor automobilisten. Onderdeel van de veiligheidsdoctrine is dat er een obstakelvrije zone langs de provinciale weg moet zijn, van minimaal 4.5 meter. Bomen die in die zone staan moeten het veld ruimen. Ze zullen wel ergens worden ‘gecompenseerd’, maar waar en hoe precies is in de meeste gevallen onduidelijk.

Inmiddels komen steeds meer bewoners in het geweer tegen de plannen. De bomenrijen zijn een karakteristiek element in de polders van Hoeksche Waard en omgeving. Of een weg zonder bomen eraanstaande veiliger is betwifelen de tegenstanders van de kap. Ze vrezen dat snelheidsduivels op een kale weg het gaspedaal juist nog harder zullen intrappen. Verlaag liever de maximumsnelheid op deze wegen, is hun devies. De Bomenridders zijn een online petitie begonnen tegen de kap. Over veel bomen moet het definitieve besluit nog genomen worden.

MOZAMBIQUE/TANZANIA

Bestrijding olifantenstroperij in kinderschoenen

Ruim een jaar geleden beloofden 46 landen actie te ondernemen tegen de illegale handel in ivoor. Desondanks komen uit Mozambique en Tanzania schokkende cijfers over het aantal olifanten dat om hun hoorns door stropers werd gedood, schrijft *The Guardian*. In Mozambique werden de afgelopen vijf jaar de helft van de 20 duizend olifanten door stropers gedood. Dit gebeurt vooral in het noorden van het land, waar veel corruptie is. Stroperij is in Mozambique pas sinds 2014 strafbaar. In buurland Tanzania liep het aantal olifanten de afgelopen vijf jaar zelfs meer dan de helft terug, van ruim 100 duizend naar 40 duizend. Door de hoge prijs voor ivoor, die in China binnen een jaar verdrievoudigde, laten steeds meer criminele organisaties zich met stroperij in.

Nederland: Vanaf 1 september apart televisiekanaal voor boeren, ‘als tegengeluid voor de partij voor de Dieren en de milieubeweging.’ **+++ Hornhuizen (NH)** krijgt binnenkort elektrische vintage Kever als dorpsauto **+++ Europa:** Milieucommissie Europees Parlement voor strengere luchtbeleid, plenaire stemming volgt in najaar. **+++ Groot-Brittannië:** Tories gooien milieumaatregelen in de prullenbak tijdens ‘ergste periode voor Brits milieubeleid van de afgelopen dertig jaar’ **+++ Australië:** Fonds voor duurzame energie mag niet meer investeren in windenergie en kleinschalige zonne-energie **+++ Indonesië:** CO₂-uitstoot uit veengronden die in oliepalmplantage

JAPAN

Ontsmetten gebied Fukushima faalt

In Iitate, een district in Fukushima, is de radioactieve straling dusdanig hoog dat mensen niet veilig naar huis kunnen terugkeren. Dat concludeert Greenpeace na metingen in het gebied. De bevindingen komen vlak nadat premier Abe van Japan bekend maakte dat het evacuatiebevel voor Iitate vanaf maart 2017 komt te vervallen. Compensatie voor bewoners eindigt in 2018. Daarmee dwingt Abe de getroffenen in feite om terug te keren naar zwaar radioactief verontreinigde gebieden, vindt Greenpeace. In Iitate zouden mensen aan 20 millisievert (mSv) per jaar worden blootgesteld. Ter vergelijking, rond Tsjernobyl is de stralingslimiet op 5 mSv gesteld. Het gebied waar dit overschreden wordt blijft onbewoond. De stralingsdosis waaraan een gemiddelde Nederlander wordt blootgesteld is ongeveer 2,4 mSv per jaar.

INDONESIË

Protest tegen bouw cementfabriek

Met een traditionele *Ketupat* ceremonie protesteerden honderden Indonesiërs in Rembang, Java, tegen de bouw van een cementfabriek. Ketupat is rijst die in kokosbladeren gekookt is. Onder het motto ‘groet de natuur, bescherm de tradities’ droegen vrouwen in traditionele kledij de rijst naar het bedreigde gebied. Fabrikant Semen Indonesia wil met de fabriek 3 miljoen ton cement per jaar produceren uit een nabijgelegen kalksteengroeve. Critici vrezen voor de impact op de watervoorraad en hun leefomgeving. Een gebied van 900 hectare groot dreigt volgens hen afgegraven te worden. WALHI, de Indonesische zusterorganisatie van Milieudefensie, verwacht dat de fabriek 51 miljoen liter water zal opslokken. De *Jakarta Post* meldt dat de spanningen oplopen tussen voor- en tegenstanders van de fabriek. Het cementbedrijf stelt dat 90 procent van de bevolking de plannen steunt. Juridische processen die tegen de aanleg lopen worden niet afgewacht.

Foto: Remy Remmerswaal, Flickr

RUSLAND

Verbod op drijfnetten

Vanaf volgend jaar is het gebruik van drijfnetten in Russische wateren verboden, schrijft milieuwebsite *Mongabay*. Drijfnetten kunnen wel twaalf meter hoog en kilometers lang zijn. Ze zijn berucht omdat er niet alleen grote scholen vis, maar ook veel ander zeeleven in verstrikt raakt. Volgens BirdLife International belanden er in de regio jaarlijks 140 duizend zeevogels in drijfnetten, waaronder de kuifpagagaiduiker, de dunbekpijlstormvogel, de kortbekzeekoet en de kuifalk. Ook bruinvissen, dolfinen en zeeschildpadden raken wereldwijd in drijfnetten verzeild. Het verbod is ingesteld om ervoor te zorgen dat er weer meer vis te vangen valt in de kustwateren, waar de vangsten zijn ingestort sinds Russische en Japanse vissers met drijfnetten op zalm vissen. In de EU is ook een drijfnettenverbod in de maak, tot ongenoegen van sommige visserijorganisaties. Er wordt nog gedebatteerd over de vraag of alle drijfnetten verboden moeten worden, of alleen vanaf bepaalde afmetingen. In september stemt het Europees Parlement erover.

FRANKRIJK

Energietransitie wettelijk aangezwengeld

Het Franse parlement heeft ingestemd met een wet die de prijs van CO₂-uitstoot verviervoudigt. Waar emissierechten nu nog een kleine 15 euro per ton kosten, moet dit in 2020 ruim 60 euro zijn, en in 2030 100 euro. De Franse olielobby Union Française des Industries Pétrolières vreest voor prijsstijgingen aan de pomp, schrijft persbureau Bloomberg. De energietransitiewet legt ook beperkingen op aan kernenergie. Het vermogen van Frankrijks 58 kerncentrales mag niet worden uitge-

breid. Het aandeel atoomstroom, nog altijd ruim driekwart van alle elektriciteit, moet er terug naar 50 procent. Ook besparingsdoelen ontbreken niet: tot 2030 moet er een vijfde minder energie gebruikt worden, in 2050 de helft minder. Energiedeskundigen hebben milieuminister Ségolène Royal oproepen de ambitieuze doelen nu ook met daadwerkelijke actie te halen. Volgens de minister leveren de hervormingen 100 duizend nieuwe banen op.

NEDERLAND

Foodwatch hekelt supermarkten om kleurstoffen

Albert Heijn en Jumbo houden zich niet aan de regels rond kleurstoffen die het gedrag van kinderen kunnen beïnvloeden. Dat stelt voedselwaakhond Foodwatch, die naar de Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) stapte. De supermarkten verkopen snoep en frisdranken met E-nummers erin die in verband worden gebracht met hyperactiviteit en verminderde concentratie. De stoffen zijn niet verboden, wel is een veiligheidswaarschuwing op het etiket wettelijk verplicht. Op sommige producten die bij supermarkten in het schap staan ontbreekt die waarschuwing, maar de consumentenorganisatie wil dat kleurstoffen sowieso in de ban gaan, en startte daarom een e-mailactie. De supermarkten worden opgeroepen geen producten meer te verkopen waarin de zes omstreden kleurstoffen zijn verwerkt. "U zou geen enkel risico moeten nemen met deze kwetsbare doelgroep", schrijft Foodwatch over de kinderen voor wie de producten veelal bedoeld zijn.

ges worden omgezet twee maal groter dan gedacht, blijkt uit Amerikaans onderzoek **+++ Zimbabwe:** schoolkunst tegen verdwijnen van wetlands geëxposeerd in National Gallery **+++ Liberia:** Oliepalmgigant Golden Veroleum manipuleerde lokale gemeenschappen met ongunstige landcontracten tijdens hoogtepunt van de ebolacrisis, verdubbelde zo oppervlak van haar plantages **+++ Chili:** spendeert van alle OESO-landen het minst aan milieubescherming, stelt de VN **+++ Wereld:** Bosbrandenseizoenen steeds langer vanwege toename aantal dagen zonder regen **+++** Er zijn nu 750 **Repair Cafés** die samen meer dan 13000 kapotte dingen per maand repareren **+++**

Duurzaam internetten met de smartphone

De opmars van de smartphone – een mobiele telefoon met internettoegang – is opmerkelijk. Eind 2014 waren bijna 10 miljoen Nederlanders in het bezit van een ‘slimme’ telefoon, terwijl het toestel vijf jaar eerder een curiositeit was. Smartphones verbruiken veel minder elektriciteit dan een desktop of laptop computer, zowel tijdens het gebruik als tijdens de productie, waardoor ze digitale communicatie aanzienlijk energie-efficiënter kunnen maken. Helaas drijven slimme telefoons tegelijk het energieverbruik op van de netwerk-infrastructuur, omdat ze per definitie gebruik maken van een draadloze internetverbinding.

De snelle verspreiding van de smartphone gaat samen met de komst van steeds snellere mobiele netwerken. Telecom-operatoren zijn bezig met de installatie van een netwerk van de vierde generatie (4G), dat een ongeveer drie keer snellere mobiele internetverbinding levert dan het nu bestaande netwerk van de derde generatie (3G). Eind juli stonden er 10.874 antennes van de vierde generatie in Nederland, bijna een verdubbeling in een jaar tijd. Maar draadloze toegang tot internet via een 4G-netwerk kost ongeveer drie keer meer energie dan via een 3G-netwerk, en ongeveer tien keer meer dan via een vaste internetverbinding zoals Ethernet. Uit recent onderzoek blijkt dat draadloze gegevensoverdracht met behulp van een 4G-netwerk goed is voor 90 procent van het totale energieverbruik van een

typische toepassing van een smartphone. Het energieverbruik in het datacenter is goed voor slechts 9 procent van het totaal, terwijl het energieverbruik van de smartphone zelf verwaarloosbaar is.

Het goede nieuws is dat we die 4G-netwerken eigenlijk niet nodig hebben. Gezien de ruime verspreiding van wifi voor draadloze internettoegang thuis en op kantoor, kunnen we zeker in stedelijke gebieden in principe overal toegang vinden tot het internet, en dat via een verbinding die minstens even snel is als 4G. Wifi werkt over veel kortere afstanden en is daarom veel zuiniger dan mobiel internet met 4G of 3G. Het probleem is dat we allemaal onze wifi-router hebben afgeschermd met een wachtwoord uit vrees voor privacy en misbruik. De Electronic Frontier Foundation (EFF) heeft daar een oplossing voor: software (Open Wireless Router) die het mogelijk maakt om een deel van je wifi-verbinding open te stellen voor anderen terwijl privacy en veiligheid gegarandeerd blijven. We geven op die manier een stuk van onze breedte thuis prijs, maar krijgen daar wel gratis en zuinige mobiele toegang tot internet voor in de plaats.

Kris De Decker is oprichter van *Lowtech Magazine* en geeft ons elk nummer feit en fictie rond een hightech oplossing voor een duurzamere samenleving. www.lowtechmagazine.be

“Internet via 4G kost ongeveer drie keer meer energie dan via 3G”

Kort | Van onze website

Samenstelling Annemarie Opmeer *Down to Earth* publiceert nog veel meer dan je misschien denkt. Onze website is geheel vernieuwd en staat vol stukken die niet in het magazine verschijnen. Hier lichten we er een paar uit, maar er staat nog veel meer op downtoearthmagazine.nl. **Klik!**

Reportage

Achter tralies voor een Groener Guatemala

Door: Michael Rhebergen | Lengte: 1800 woorden
Url: bit.ly/D2Egroenguatemala

Foto: Michael Rhebergen

Guatemala is een van de gewelddadigste landen in de wereld. De huidige president speelde ooit een sleutelrol in de gruwelijke geschiedenis van het land. Nu is hij groot voorstander van handelsverdragen en buitenlandse investeringen, ten koste van de mensenrechten. Maar de onvrede groeit, de roep om aftreden klinkt steeds luider en mensen strijden ondanks alles voor een leefbare omgeving. Een fotoreportage.

Opinie

“Mansveld buigt voor economische belangen hout”

Door: Anouk van Baalen | Lengte: 650 woorden
Url: bit.ly/D2EopinieMansveldFSC
Staatssecretaris van Milieu Mansveld beschuldigt WNF en Greenpeace van belangenverstrengeling met het FSC-keurmerk, omdat ze zelf graag in zee wil met het onbetrouwbare Maleisische houtkeurmerk MTCs. En dat is de wereld op z'n kop. Dat vindt Anouk van Baalen, inhoudelijk medewerker Energie en Grondstoffen bij Milieudefensie.

Foto: John Nyberg

Interview

Robert F. Kennedy

Door: Liesbeth Sluiter | Lengte: 1200 woorden
Url: bit.ly/RobertFKennedy

“De slecht functionerende democratie is het grootste milieuprobleem”, zegt advocaat en milieuactivist Robert F. Kennedy jr., zoon van de vermoorde senator en presidentskandidaat. Deze week was hij even in Nederland. “Overall waar grootschalige vervuiling voorkomt, zie je ondermijning van de democratie, gecompromitteerde overheidsfunctionarissen, gijzeling van controleinstanties.”

Foto: Matthew Coughlin

Foto: Stephen Melkisetian

Opinie

6 tips voor de klimaatbeweging

Door: Peer de Rijk | Lengte: 600 woorden
Url: bit.ly/D2Eopinieklimatejaar
Het is Klimaatjaar 2015, maar waar is de milieubeweging? De energierevolutie is onafwendbaar. Gek genoeg lijkt echte verandering niet dankzij, maar eerder ondanks de meer traditionele milieuorganisaties tot stand te komen, zegt Peer de Rijk van WISE (World Information Service on Energy). Hij geeft zes adviezen om dit snel te veranderen.

Achtergrond

Open source, een must voor het milieu

Door: Myrthe Verweij | Lengte: 1700 woorden
Url: bit.ly/D2Eopensource

Firefox, wie kent het niet. De webbrowser van Mozilla is een levend voorbeeld van de opmars van vrije software. Deel drie in de serie over technologie en activisme: waarom open source de enige logische optie is voor groene zielen. En nee, je hoeft geen whizzkid te zijn om jezelf en de wereld digitaal te bevrijden.

Het is eind juni; voor het Amsterdamse Tropenmuseum knippert op een enorm lichtbord de boodschap: *By the time this congress has finished, industrial farming has destroyed 052.324.023 m² of fertile soil* – en iedere seconde komt er 2219 m² bij. Op de statige trappencascade erachter staat tegen het middaguur een bonte verzameling mensen van de zon te genieten. Ondernemers en hemelbestormers, een indianenopperhoofd, een Groenlandse sjamaan, de oppositieleider van Bhutan, de alomtegenwoordige Vandana Shiva, een kok uit Berlijn, politici, religieuze leiders. Ze zijn gekomen voor het 25-jarig jubileum van Eosta, Europees marktleider op het gebied van handel in biologische groente en fruit. Liever dan een personeelsuitje naar Verwegistan organiseerde directeur Volkert Engelsman een bodemconferentie: *Celebrating Soil! Celebrating Life!*. Een gesprek met een ondernemer die Faust citeert, en winstprojecties in één adem noemt met karma.

Bent u tevreden over de conferentie?

“Wij zijn met Einstein van mening dat je problemen niet oplost vanuit het denken dat die problemen heeft voortgebracht. Daarom nodigden we naast rebellen, wetenschappers en politici ook een Sioux-opperhoofd en een sjamaan uit, mensen die verbondenheid met de aarde in hun DNA hebben. Ik heb zelf trouwens de *Trail of Tears* gereden, van New York dwars door de Catskill Mountains naar Buffalo, en onderweg las ik *Black Elk Speaks*, over de visioenen van een medicijnman. Zo gaaf!

Celebrating Soil! Celebrating Life! was bedoeld als de kroon op het Jaar van de Bodem en op onze consumentencampagne *Save Our Soils*. Klimaat stond al enigszins op de kaart, dierenwelzijn ook, maar over bodemvruchtbaarheid had niemand het. *Save Our Soils* heeft nu tweehonderd partners waaronder grote ngo's als het Wereld Natuur Fonds en Oxfam Novib. Tijdens de conferentie werden we *trending topic* op Twitter. Dat is goed nieuws voor de bodemvruchtbaarheid. We bewegen ons nu in de richting van een *Save Our Food*-campagne.”

Joszi Smeets van de Youth Food Movement uitte in haar speech stevige kritiek: de conferentie was te groot, te duur, te veel woorden. Jongeren willen dansen, wij gebruiken vooral beeld en wij zijn positiever dan jullie, zei ze.

“Zo hoort het, jongeren moeten rebelleren. Ik doe het zelf nog steeds. Op een bijeenkomst van multinationals als Monsanto, McDonald's en Unilever moest ik bij aankomst door een haag van demonstranten, ik mocht er pas door toen ik zei dat ik binnen hun standpunten ging vertegenwoordigen. In mijn toespraak noemde ik die bedrijven toen crimineel. Soms vragen onze accountmanagers me of het niet een toontje lager kan.”

Wat was de voedingsbodem voor Eosta?

“Na mijn studie ging ik bij Cargill werken. Een bedrijf van cowboys, 170 duizend werknemers, de *evil twin* van Monsanto. Ik heb er veel geleerd. Ondernemerschap, pragmatisme, vasthoudendheid. Jammer dat ze het inzetten voor de verkeerde wereld. Ik leerde er mensen uit de duurzaamheidsbeweging →

Met ‘Jan met de Pet’ of ‘Annie Airmiles’ houdt Volkert Engelsman, directeur van Eostas, groothandel in biologische groente en fruit, zich niet bezig. “Veranderingen gaan uit van de trendsettende minderheid, een bewustzijnselite.” Tekst Liesbeth Sluiter Beeld Nature & More, Liesbeth Sluiter

“Duurzaamheid is niet zwart-wit, het is een reis”

→ kennen, en telers op het zuidelijk halfrond die biologisch wilden gaan werken. In het jaar dat ik er vertrok, viel de Berlijnse Muur. Al Gore schreef toen in zijn boek *Earth in the Balance* dat dat niet betekende dat kapitalisme het gewonnen had van communisme, omdat een vrije markt niet bestaat zolang het kapitalisme de kosten van *people* en *planet* op de samenleving afwentelt. Ik dacht toen: een duurzaam bedrijf vereist transparante ketens.”

Wat houdt dat in?
“De consument kan via het label Nature & More (zie kader) de producent en diens duurzaamheidsprestaties leren kennen. Wijzelf maken met retailers een programma waar bij de teler aan tafel zit, soms letterlijk. We vragen de retailer de waardeschepping van de teler te vertalen naar economische waarde, en er komt een bedrag op tafel. De teler weet dus hoeveel de retailer ons betaalt. Dan trekken we van de verkoopprijs alle kosten af: voor kleinverpakking, *on-* en *offshore* transport – wij organiseren alles, we dekken de hele keten af. Voor die dienstverlening rekenen wij een honorarium, dat is ons inkomen. We hebben dus geen verlies- of winstpotentie, we kunnen alleen meer verdienen door onze diensten nog efficiënter te leveren. We hanteren bovendien een winstdefinitie die ook *people* en *planet* verdisconteert.”

Nature & More

Eosta verhandelt overzees biologisch fruit en biologische kasgroenten uit Nederland. Het bedrijf heeft een omzet van honderd miljoen euro, honderd medewerkers, en duizend leveranciers op zes continenten. Afnemers zitten onder andere in de VS en het Verre Oosten, maar vooral in Duitstalig Europa. Via het Nature & More-label op producten kunnen consumenten zich via internet informeren over de duurzaamheidsprestaties van Eosta's leveranciers. De duurzaamheidsbloem visualiseert de criteria waarop zij worden beoordeeld. Zes bloemblaadjes staan voor lucht, water, bodem, planten, dieren en energie; in het hart van de bloem zitten de sociale criteria vrijheid, rechtvaardigheid en solidariteit.

Soil & More

Eosta had in het verleden eigen teeltbegeleiders. Die activiteit is ondergebracht in de BV Soil & More, dat uitgroeide tot een bedrijf dat biologische boeren ondersteunt, evenals gangbare boeren die willen opschalen naar duurzame teelt. Belangrijk onderdeel is training in het maken van compost.

Hoe denken de aandeelhouders daarover, en wie zijn dat?
“Maatschappelijke verantwoording moet je ook in je kapitaalstructuur verankeren; kapitaal moet maatschappelijk en neutraal beheerd worden, zodat niemand er vanuit een eenzijdig belang mee aan de haal kan gaan. Toen ik met dat ideaal bij de Triodos-bank kwam, zei de directeur: “Jouw bedrijf, en wij lopen het ondernemersrisico!” Hij wilde dat ik ook mijn kop in de strop stak, ik moest het voelen als ik de zaak om zeep zou helpen. Nu is Triodos via een fonds voor tweedeerde eigenaar en een driekoppige directie, waaronder ik, voor een derde.”

Eosta financiert ook landbouwprojecten. Hoe werkt dat?
“Wij garanderen afname, prijs en volume. Op basis daarvan financiert Triodos de producent, die levert het product, van de opbrengst lossen wij Triodos af. Soms doen we het zonder Triodos.”

Loopt het wel eens mis?
“Natuurlijk. Dat kan omdat we streven naar een balans tussen grootschalige telers en *smallholders*. In landen als Chili, Argentinië en Zuid-Afrika heb je naast kleine boeren ook eerste-wereldtelers, grote blanke boeren die volgens westers model werken. Het *old school* businessmodel tendeert altijd naar die grote telers. Dat is niet bevorderlijk voor de

Biografie

Geboren: 1957
Studie: economie en bedrijfskunde in Groningen.
Functies: Van 1983-1989 werkte hij bij de commodity merchandising division van Cargill. In 1990 richtte hij Eosta op, waarvan hij nu directeur en aandeelhouder is.

score op het solidariteitscriterium van de duurzaamheidsbloem (zie kader), waarop we juist graag presteren. Maar bij kleine boeren loopt voorfinanciering vaak mis, vanwege hun achterstand in opleiding en efficiency. Hun tekorten schelden we graag kwijt, maar dat kan alleen als je ook grote telers hebt die minder scoren op duurzaamheids-indicatoren maar bij wie het financieel goed gaat. Die balans proberen we goed te houden. Een beetje Robin Food: risico's bij kleine boeren afdekken door goed te verdienen aan een *old school* dinosaurus. We proberen wel bij kleine boeren de schaal te vergroten, met behoud van de waarden van het familiebedrijf.”

Tropisch fruit hierheen, Nederlandse kasgroenten naar het Verre Oosten – hoe staat het met jullie CO₂-voetafdruk?
“We vervoeren alles per schip, maar we produceren natuurlijk broeikasgassen. We maken van alle producten een volledige voetafdruk volgens de formule van de Carbon Trust, en we compenseren alles met gecertificeerde carbon credits die Soil & More (zie kader) samen met onze telers genereert door het produceren van biologisch-dynamisch geproduceerde compost. Het is ook niet zo dat alles wat van ver komt per definitie zorgt voor de meeste uitstoot; een appel die zes maanden in een Nederlandse koelcel ligt, heeft een zwaardere CO₂-belasting dan een appel die in Argentinië in maart, april van de boom komt en na een zeereis hier meteen wordt opgegeten. Bovendien heeft transport minder impact op de voetafdruk dan de kleinverpakking en die doen wij hier, biologisch en afbreekbaar. Maar uiteindelijk is het ook karma. Het lot heeft bepaald dat we veel overzees doen.”

Huh? Je kunt toch ook géén physalisvruchten uit Colombia halen?
“Ik vind dat lot. Ik wilde cello gaan studeren maar het lot bepaalde dat ik economie ging doen. Via Cargill belandde ik bij de zuidelijke telers. Het gaat erom dat je de wereld omarmt, *in flow* bent met je omgeving.”

Maar is regionaal produceren niet beter dan spullen over de wereld slepen?
“Ik ben een groot voorstander van regionale en lokale landbouw, maar dat betekent niet dat ik tegen koffie ben. De vraag of physalis noodzakelijk is moeten de ketenpartners beantwoorden. Ik kan net zo goed kersen eten, maar wij voorzien wel boertjes in Colombia van een inkomen, zodat zij hun kinderen naar school kunnen sturen in plaats van naar de drugsbaronnen. Maar ik heb er geen moeite mee als iemand boontjes uit Kenia sociaal wel verantwoord vindt en vanuit klimaat niet. Dat weet hij dankzij onze transparantie. Als klanten geïnformeerd kunnen inkopen, zijn wij tevreden.”

Als die geen boontjes meer kopen, houden jullie ermee op?
“Juist, zo is het.”

Hoe werkt jullie label Nature & More precies?
“De plofkop is een succes zolang consumenten dom blijven. Er zijn machtige partijen die dat graag zo houden, omdat ze anders hun verdeel-en-heersspel niet kunnen spelen met de laagste prijs als spel. Nature & More communiceert de duurzaamheidsprestatie van de teler en stelt de consument in staat daarvoor een meerprijs te betalen. Dat lukt, al slagen we er onvoldoende in door de massale blokkade van de *private labels* heen te breken: de gebakken lucht van Puur en Eerlijk, Utz, Milieukeur.”

Jullie producten zijn altijd biologisch en vaak Fairtrade gecertificeerd; wat voegen Nature & More en de duurzaamheidsbloem toe? Het kan consumenten verwaren.
“Onzin. De domme consument raakt verward, de geïnformeerde klant wil juist méér en dat bieden wij met onze transparantie. Jan met de Pet en Annie Airmiles zullen ons een biet wezen; wij weten dat veranderingen uitgaan van de trendsettende minderheid, een bewustzijnselite. Slechts 20 procent van onze klanten trekt de QR-code daadwerkelijk na, maar zij realiseren wel 80 procent van onze omzet. Dat is een commerciële werkelijkheid.”

Hoe krijg je de rest mee?
“Dat zoek ik in mijn volgende leven wel uit.

“Je moet leven dus je parasiteert onontkoombaar op een ziek, rot systeem”

We hebben Eosta gepositioneerd als koploper. Dan moet je niet de massa willen bereiken, want dat betekent je broek laten zakken en tegen gangbaar aanschurken.”
Maar jullie willen toch ook op het schap van de grote retailers liggen?
“We willen vooral de *changemakers* bereiken. Onder studenten zit de minste koopkracht, maar ze kopen het meeste bio.”

Hoe beoordelen jullie de duurzaamheidsprestaties van telers?
“Bio en Fairtrade worden gecheckt door hun eigen controleorganisaties. Voor de criteria van de duurzaamheidsbloem hebben we een eigen auditsysteem dat eens per twee jaar wordt uitgevoerd door onafhankelijke, geaccrediteerde auditeurs. Zij doen een audit die in één klap een reeks certificeringen oplevert (zoals ETI, SMETA, BSCI); dat scheelt de producent veel geld en rompslomp. Maar afgezien daarvan: duurzaamheid is niet zwart-wit, het is een reis.”

Dat kan ook een afslag naar greenwashing worden.
“Biologisch geteeld is onze basis en dat is wel zwart-wit, half bio kan niet. Fairtrade is mooi meegenomen. Voor ons begint het dan pas, en wij helpen bij de volgende stap. Toen een Zuid-Afrikaanse teler een schitterend HIV Awareness Centre opzette, richtten wij de spotlights daarop. Supermarkten wilden dat steunen en bij die teler kopen. De concurrerende teler vroeg waarom hij niet mocht leveren, hij was toch goedkoper? Wij

vertelden hem dat hij nogal laag scoorde op het solidariteitscriterium. Die teler dacht altijd dat uitbuiting het meeste opleverde, nu ondervond hij het omgekeerde. Dat is een nieuw business concept, een waarin ecologie verbonden is met economie, en maatschappelijk idealisme met commercieel realisme. Dat lukt nog onvoldoende, maar we komen een eind.”

Welke rol kan de overheid spelen in verduurzaming van het bedrijfsleven?
“Die moet in de markt een gelijk speelveld creëren door duurzaamheid fiscaal te belonen en het omgekeerde te straffen. En zelfs grote accountantsbedrijven als Ernst & Young, KPMG en PWC bepleiten een verhoging van de belasting op grondstoffen en verlaging van de belasting op arbeid. Dat brengt een circulaire economie dichterbij en levert werkgelegenheid op.”

Wat zijn jullie valkuilen?
“Burgerlijk worden. Klassiek leiding geven in plaats van leiderschap zo laag mogelijk bij de mensen leggen. Ophouden onszelf af te vragen waarmee we bezig zijn. Zolang je innerlijk actief blijft, is het oké om, als Faust, je ziel aan de duivel te verkopen. Iedereen heeft een pact met de duivel: je moet leven dus je parasiteert onontkoombaar op een ziek, rot systeem. Dat recorder-tje daar is misschien met kinderarbeid gemaakt. Is dat erg? Nee, zolang je het maar gebruikt om binnen jouw *circle of influence* dingen te veranderen. Dat doen wij ook.” □

Op korte termijn zijn milieucampagnes vaak succesvol, toch stevenen we ondertussen af op een klimaatramp. Tijd voor herbezinning en een duidelijke agenda voor de toekomst, vindt Mike Childs, campagneleider van het Big Ideas Project. Hierin werkt het Britse zusje van Milieudefensie hard aan een routekaart naar een duurzaam en gezond leven voor iedereen. Tekst Freek Kallenberg

Beeld Friends of the Earth Europe

“We hebben niet de impact die we willen”

“Hoe kunnen we recht doen aan het feit dat we de slimste soort ooit zijn in plaats van te leven als idioten?” Met deze vraag als uitgangspunt startte Friends of the Earth Engeland, Wales en Noord-Ierland (FOE EWNl) twee jaar geleden het project *Big Ideas That Change the Future*. Dit onderzoek naar de grote vragen en trends van deze tijd moet uitmonden in een *Roadmap to the Future*, een inventarisatie van de veranderingen die nodig zijn om een wereld te bereiken waarin een prettig en gezond leven voor iedereen mogelijk is. De uitkomst hiervan dient vervolgens als input voor de toekomstige campagnes en activiteiten van FOE EWNl. Omdat ook Milieudefensie momenteel druk doende is om de doelen en strategie voor de komende tien jaar vast te stellen, ging ik begin juni samen met een aantal collega's op bezoek bij het Londense hoofdkantoor van onze Britse zusterorganisatie.

FOE EWNl is met ruim 100 duizend donateurs en tweehonderd lokale afdelingen een van de grootste organisaties binnen het wereldwijde Friends of the Earth-netwerk (waartoe ook Milieudefensie behoort) en wordt gezien als inspirerend en succesvol. Zo wist ze onder andere met de campagne The Big Ask in 2008 een klimaatwet af te dwingen die Engeland verplicht tot klimaatbeleid. Een succes dat wereldwijd navolging kreeg. Ook in ons land, waar Milieudefensie – overigens tevergeefs – campagne voerde voor een klimaatwet.

Impact

Toch vormde deze succesvolle klimaatcampagne, gecombineerd met de deceptie van de klimaatconferentie in Kopenhagen, mede de aanleiding voor dit omvangrijke onderzoeksprogramma, zegt Mike Childs. Hij was destijds campagneleider van The Big Ask en nu projectleider van het *Big Ideas Project*. “De verslagenheid na de mislukte top in Kopenhagen was groot”, zegt Childs in de koffie-

hoek van het van activiteiten bruisende hoofdkantoor in Londen. “We stevenen af op een klimaatramp, maar de regeringsleiders slagen er niet in dit in te zien, laat staan de noodzakelijke maatregelen te nemen. En de milieubeweging is niet in staat deze af te dwingen. We hebben niet de impact die we willen en doen dus blijkbaar iets verkeerd.” Een van de problemen volgens Childs is dat campagnes zich vooral richten op kortetermijnnuitdagingen, op actuele kwesties zoals het tegengaan van fracking, het sluiten van een kolenmijn, het tegenhouden van een nieuwe weg of startbaan. Daarbij behaalt de milieubeweging regelmatig succes. Dat is mooi, maar tegelijkertijd worden de grootste problemen, zoals klimaatverandering, biodiversiteitsverlies en ongelijkheid, alleen maar groter. Waarom? Omdat we ons niet, of niet genoeg, bezig hielden met de langetermijnnuitdagingen, zegt Childs: “Als we dit willen veranderen – en erkennen dat het een probleem is – moeten we een stap terug zetten en naar het grote plaatje kijken.

Wat zijn de belangrijkste ontwikkelingen in de huidige samenleving, hoe verschuiven de machtsverhoudingen, enzovoorts? Om van daaruit vast te stellen waar wij als Friends of the Earth kunnen ingrijpen en het verschil kunnen maken. Is dat in de economie, de toekomst van de stad, vrouwenempowerment, in gemeenschapsenergie?” Tijd voor conclusies is het echter nog niet. De onderzoeken zijn nog in volle gang en beslaan maar liefst twaalf thema's gebaseerd op de belangrijkste maatschappelijke trends, zoals verdere integratie van de wereldeconomie gekoppeld aan grotere instabiliteit, toenemende economische ongelijkheid, bevolkingsgroei in met name steden, de ecologische crises en versnelde ontwikkeling

van nieuwe technologieën. De onderzoeksvragen die hieruit zijn gedestilleerd beslaan een zeer breed palet. Enkele voorbeelden: hoe kunnen we ervoor zorgen dat steden de motor worden van positieve sociale, economische en ecologische veranderingen? Hoe vinden we een ander fundament voor onze identiteit dan ons consumptiepatroon? Draagt het bevorderen van vrouwenrechten bij aan duurzaamheid? Hoe maken we het bedrijfsleven groener? En hoe zijn in het verleden grote veranderingen tot stand gekomen?

Empathie

Aan deze laatste vraag is tijdens ons bezoek aan Londen een hele conferentie gewijd.

“Dit komt deels voort uit wanhoop”, licht Childs toe. “We moeten echt vol inzetten op de transitie van fossiel naar duurzaam. We hebben een inspanning nodig als de eerste landing op de Maan, of de omschakeling van de Britse economie tijdens WO II. De vraag die we op het congres willen beantwoorden is: wat gebeurde er in de grote veranderingen die in de geschiedenis plaats hebben gevonden – denk aan de afschaffing van de slavernij – in de manier waarop mensen denken en leven en wat kunnen we leren van zulke transformaties. Als beweging ontberen we die historische blik vaak en kijken we niet verder dan enkele jaren terug.” Op de conferentie met presentaties over heel verschillende onderwerpen, van de →

“Waar is onze agenda? Hoe gaan wij de manier waarop mensen de wereld zien veranderen?”

→ afschaffing van de slavernij, de snelheid van energietransities tot de voorbeeldrol van Koningin Victoria voor rechten van vrouwen, wordt onder meer duidelijk dat grote veranderingen alleen plaatsvinden als ze verschillende groepen mensen aanspreken en als ze aansluiten bij veranderende waarden en normen in een samenleving. Ook in het Big Ideas Project is relatief veel aandacht voor de vraag hoe mensen denken over de wereld, hoe je de waarden en normen van mensen kunt veranderen. Volgens Childs is dit een blinde vlek van links en ook van de milieubeweging, terwijl rechts hiervoor niet terugschrikt. “Het onderwijssysteem in Engeland is erop gericht van kinderen consumenten te maken. Niet om ze te scholen tot zelfbewuste creatieve individuen. Dat is het succes van rechts! Daarom onderzoeken wij onder meer de rol van empathie. Hoe kan het onderwijs veranderen zodat kinderen leren empathisch te zijn, zodat ze weer om elkaar en hun omgeving geven? Dat ze leren inzien welke impact onze manier van leven, onze

consumptie, heeft op de natuur en het leven van mensen in andere delen van de wereld? Dat vraagt om een ingrijpende wijziging in onze manier van denken. Wij onderzoeken hoe je dat kunt integreren in het onderwijs.”

Anders framen

De week voor ons bezoek aan Londen hebben de conservatieven in Engeland echter met een overweldigende meerderheid de verkiezingen gewonnen. De verslagenheid bij de medewerkers op het FOE-kantoor is zichtbaar groot. “Het heeft een enorme impact”, zegt Childs. “Hun agenda, de ideologie van een kleine overheid, individualisme, consumentisme zal nog dominanter worden in onze cultuur en ons onderwijs. Dat is precies wat we niet willen.” Maar de campaigner in hem ziet desondanks mogelijkheden. “De ideeën van gemeenschap en de waardering van het landschap en de natuur zijn ook onderdeel van het denken van conservatieven. We zullen een aantal van onze doelstellingen dus anders moeten ‘framen’. We zullen een verhaal moeten vertellen dat verschillende mensen aanspreekt. Niet alleen de mensen die er al van overtuigd zijn dat we een radicale omwenteling moeten maken. Daarin moet we echt beter worden. Vergeet niet dat neoliberaal rechts ook een plan en agenda had om onze manier van denken en doen te veranderen. Waar is ons plan, waar is onze agenda? Hoe gaan wij de manier waarop mensen de wereld zien veranderen?”

Maar kun je 25 jaar campagne voeren om waarden te veranderen, vraag ik Childs? “Waarom niet? De denktanks en promotors van het neoliberalisme hebben het gedaan, en met succes. Daarvan kunnen we veel leren. Wij hebben als netwerk daar de expertise

niet voor, daaraan moeten we werken.” Volgens Childs moeten we daarbij ook goed kijken welke veranderingen en alternatieven er in de maatschappij al aanwezig zijn. Als voorbeeld noemt hij de opkomst van de deeleconomie. Die heeft zeker ook zijn schaduwkanten, denk aan de discussies over taxidienst Uber en kamerverhuurplatform Airbnb, maar biedt ook vele mogelijkheden om andere waarden en ideeën over eigenendom en economie te promoten. Childs: “Seoul in Zuid-Korea bijvoorbeeld, noemt zichzelf een delende stad en helpt en faciliteert deelbedrijven en activiteiten. Je kunt kijken hoe dat gemeenschappen creëert en campagnes voeren om meer steden en gemeenten te vragen zichzelf een delende gemeente te noemen.”

Kiezen

De resultaten van het onderzoek naar de Sharing Cities zal eind dit jaar in boekvorm verschijnen, evenals een boek over hoe het versterken van de positie van vrouwen kan bijdragen aan een duurzame samenleving. Voor dit onderzoek is deze vraag aan dertig vrouwen uit de hele wereld voorgelegd. “Uit hun verhalen blijkt dat we milieu en vrouwenrechten niet los kunnen zien”, stelt Childs. “Vrouwen hebben niet alleen het meest te lijden van milieudegradatie, maar zijn ook vaak de sleutel in verandering. Het ligt dus voor de hand dat de vrouwenbeweging en milieubeweging de komende jaren veel meer samen optrekken.” Begin volgend jaar verschijnt er ten slotte nog een boek met alle bevindingen en ideeën uit het onderzoeksproject, met The Big Ideas. Vervolgens wacht de moeilijke taak om uit al deze veranderingen en ideeën te kiezen. Een moeilijke opgave, meent ook Childs. “Het gevaar is niet dat we ze alle 25 willen aanpakken, want dat is onmogelijk. Het gevaar is wel dat we er met tien of vijftien aan de slag willen in plaats van drie of vier, wat realistisch en wenselijk is. De verleiding om alles wat er mis is in de wereld aan te willen pakken is groot. Maar dat heeft geen zin, omdat je dan je kracht en capaciteit over teveel verschillende problemen verdeelt en je nergens het verschil kunt maken.” □

Verder lezen: www.foe.co.uk/page/big-ideas-change-world

Martin Havik, 33, Work with Nature
<http://adopteerregenwoud.nl>

Waarom werk je voor Work with Nature? “In Costa Rica wordt in razendsnel tempo regenwoud gekapt voor de aanleg van palmolie- en bananenplantages. Onder druk verkopen boeren hun grond. Ze snappen wat de gevolgen zijn, maar zien geen andere mogelijkheid om in hun levensonderhoud te voorzien. De snelheid waarmee het regenwoud verdwijnt is verschrikkelijk. Ik zie ontbossing als de ongemerkte ondergang van de mens. Bomen, natuur... ze vervullen een sleutelrol in ons bestaan.”

Wat doet Work with Nature tegen ontbossing? “Via ‘adopteerregenwoud.nl’ kan iedereen voor een klein bedrag een stuk Costa Ricaans regenwoud adopteren. Voor elke 2,50 euro kopen wij een vierkante meter regenwoud, inmiddels hebben we 34 hectare aangekocht. Niet beschermen betekent zeer waarschijnlijk dat ons projectgebied binnen tien jaar grotendeels weggekapt is. Naast bescherming richten we ons ook op educatie: we laten lokale boeren zien welke gewassen goed in het regenwoud groeien, zodat zij een inkomen kunnen genereren en hun land niet hoeven te verkopen. Daarnaast bouwen we een internationaal onderzoekscentrum van waaruit we middels wetenschappelijk onderzoek de echte waarde van het regenwoud kunnen aantonen. Dat levert banen op voor de lokale bevolking.”

Wat is een mooi voorbeeld van jullie werk? “Vorig jaar ontmoette ik in Costa Rica een zestienjarige jongen die in de toekomst graag voor ons als gids wil werken. Hij had geen geld voor de gidsenopleiding, maar nu helpt hij een lokale vriend van ons bij het bouwen van een bewakershuisje in het door ons aangekochte regenwoud. Met het verdiende geld kan hij zijn opleiding betalen. Ik word vreselijk enthousiast van dat soort verhalen.”

“Ontbossing is de ongemerkte ondergang van de mens”

Symposium:

De urgentie van klimaatverandering

Zaterdag 31 oktober

Is klimaatverandering het belangrijkste milieuprobleem? Moeten we alles op alles zetten om dit tegen te gaan? Moet hiervoor de economie op de schop? Wordt er eind december in Parijs een baanbrekend klimaatakkoord gesloten? Een aantal inspirerende sprekers gaat op 31 oktober samen met jou op zoek naar antwoorden op deze prangende vragen. Zet deze datum nu alvast in je agenda.

Meer informatie volgt in de volgende Down to Earth en op www.downtoearthmagazine.nl en www.milieudefensie.nl

 milieudefensie
anders kijken, anders kiezen

Kleine voetjes, grote voetafdruk

Poedermelk voor baby’s heeft een enorme ecologische voetafdruk. Onnodig, zo stelt actiegroep IBFAN in hun nieuwste rapport. Maar de keus tussen kunstvoeding of borstvoeding wordt zwaar bevochten. Daarbij is milieu zelden een overweging.

Tekst **Merel van Goor-den Held** Beeld **Shutterstock**

Het milieu, dat is misschien wel het laatste waar je in je kraambed aan denkt. Hormonen zorgen ervoor dat jouw wereld alleen bestaat uit de baby. Soms bewust, soms noodgedwongen kiezen veel moeders voor kunstmatige zuigelingen-voeding. Ruim zestig procent van de baby’s wereldwijd wordt daarmee gevoed. Die beslissing heeft ongemerkt een enorme impact op het milieu. Waar moedermelk klimaatneutraal is, laat kunstvoeding een zware ecologische voetafdruk achter. Afgelopen najaar kwam IBFAN, het International Baby Food Action Network, met een rapport over de gevolgen van moedermelk- vervangers op het milieu. Het rapport *Formula for Disaster* stelt dat het produceren van kunstvoeding een enorm en bovendien onnodig gebruik van kostbare middelen en energiebronnen is. Het rapport somt op wat deze miljardenindustrie van de aarde vraagt. En met een productie van 1,8 miljard kilo kunstvoeding per jaar (2010) is dat nogal wat.

Koemelk en meer
Kunstmelk bestaat in verschillende varianten. Het meest gebruikt is industrieel bewerkte koemelk waaraan voedingsstoffen

zijn toegevoegd. Daarmee is deze industrie onderdeel van de problemen die de groot- schalige melkveehouderij veroorzaakt, zoals ontbossing en de uitstoot van broeikas- gassen. Om één kilo melkpoeder te maken is onge- veer tien liter melk nodig. IBFAN becijfert wat dat op jaarbasis betekent: gemiddeld heeft een kilo melkpoeder een CO₂-uitstoot van 21.8 kilo CO₂. Vermenigvuldigd met de jaarlijkse wereldwijd geproduceerde kunst- voeding is dat 39,24 miljoen ton CO₂. Om een beeld te krijgen: dat is meer dan vijftien keer de CO₂ vastgelegd in de Nederlandse bossen, of net zoveel uitstoot als 42,19 mil- joen vluchten van Amsterdam naar New York. “Een getal voor de globale CO₂-emissie van de kunstvoedingsindustrie is er echter niet”, zegt Alison Linnecar, auteur van het rapport. “Onder andere doordat de CO₂-emissie van een liter koemelk per land verschilt. En hoe- wel de samenstelling van kunstvoeding wet- telijk is vastgelegd, is het niet te achterhalen hoeveel procent melkpoeder een kilo kunst- voeding bevat.” Want kunstvoeding bestaat uit méér dan poedermelk alleen, en de vet- ten, suikers en micronutriënten die eraan toegevoegd worden hebben hun eigen voet- afdruk. Zo wordt er gebruik gemaakt van

soja- en palmolie, ingrediënten die een flinke milieu-impact kunnen hebben. Daar- bij is het aantal voedselkilometers hoog, doordat productie plaatsvindt in slechts 40 tot 50 fabrieken in melkproducerende landen. Ook het gebruik veroorzaakt veel impact, stelt IBFAN, soms op onverwachte manieren. Er is uiteraard schoon water nodig, brand- stof, een zuigfles, een speen. Minder voor de hand ligt dat de menstruatiecyclus van moe- ders die kunstvoeding geven sneller weer op gang komt. Verwaarloosbaar? Niet wanneer je een voorraad tampons en maandverband voor meer dan een jaar vermenigvuldigt met 136 miljoen jonge moeders. En volgens IBFAN is deze impact dus grotendeels onno- dig. Is dat zo?

Kindersterfte
Als je het aan de Wereldgezondheidsorgani- satie (WHO) en Unicef vraagt is het antwoord simpel: ja. Op een korte lijst medische aan- doeningen na, waarbij een moedermelk- vervanger nodig kan zijn, is volgens hen moedermelk altijd te verkiezen boven poe- dermelk. Dit heeft echter niets met milieu te maken, maar met een andere statistiek: kin- dersterfte. Volgens Unicef is borstvoeding de eerste en belangrijkste preventieve maatregel voor het terugdringen van de bijna 7 miljoen kin- deren onder de vijf die jaarlijks overlijden. De kans om in de eerste zes levensmaanden te overlijden is voor baby’s die kunstvoeding krijgen veertien maal groter, aldus een stu- die in *The Lancet*. Zowel Unicef als de WHO onderstrepen dat hierdoor wereldwijd (dus niet alleen in arme landen) minimaal acht- honderdduizend baby’s per jaar sterven. Ze →

→ stellen óók dat vrijwel iedere moeder succesvol borstvoeding kan geven.

De praktijk ziet er echter heel anders uit. In Nederland start volgens TNO 80 procent van alle moeders met het geven van borstvoeding. In de eerste weken al stoppen twee van de acht, becijferde het onderzoeksinstituut dit voorjaar. Twijfels over het hebben van voldoende melk en problemen met aanleggen spelen een grote rol in de sterke daling, licht Patricia Schutte, woordvoerder van het Voedingscentrum, toe. “Die twijfels zijn overigens onterecht”, zegt Schutte, en ook problemen met aanleggen kunnen met deskundige begeleiding vrijwel altijd verholpen worden, vervolgt ze. Het Voedingscentrum is dan ook, in navolging van de internationale gezondheidsorganisaties, een pleitbezorger van borstvoeding.

Maar er zijn toch ook vrouwen die geen melk aanmaken?

Gonneke van Veldhuizen–Staas, IBCLC-gecertificeerde lactatiekundige, verduidelijkt: “Daar zijn geen exacte cijfers over. De twee procent die wel genoemd wordt, komt uit de biologie en de zoölogie. Daarnaast zijn er vrouwen die als gevolg van een borstoperatie niet of slechts gedeeltelijk lacteren. Bij elkaar zal dit onder de tien procent blijven.” Dat is een stuk minder dan de zestig procent wereldwijd die in de praktijk kunstvoeding kiest. Er zijn meer redenen dan alleen biologische om te kiezen voor poedermelk. In Nederland is een van de redenen die moe-

ders op internetfora noemen bijvoorbeeld het combineren van voeden en werken. Regelgeving daarvoor is vastgelegd in de Arbowet en de Arbeidstijdenwet. Daarmee zijn we er nog niet, want verder noemen moeders ‘onafhankelijk blijven’, ‘de zorg gelijk kunnen verdelen met de vader’, ‘schroom voor voeden in het openbaar’. Er blijken dus ook nogal wat culturele obstakels.

Het IBFAN-rapport zelf noemt ook een aantal redenen: dat informatie over babyvoeding in de media vaak onvolledig of vervormd is en daarbij vaak beïnvloed is door de fabrikant, speelt een rol. Maar ook personeel in de gezondheidszorg is vaak beïnvloed door de industrie en verstrekt vaak te wensen overlatende informatie, zegt IBFAN.

Milk nurses

Door de tijd heen is de keuze voor al dan niet zelf voeden een kwestie geweest van status, schoonheidsidealen en maatschappelijke ontwikkelingen rond werk. Rond 1850, zet historicus Paul Doolan uiteen, werd technologie een derde factor. De uitvinding van poedermelk, de zuigfles en de rubberen speen viel samen met een aanzienlijke groei in de zuivelproductie, en de markt breidde zich snel uit van vondelingen en wezen naar de democratisering van de keuze om niet zelf te voeden. Rond 1960 werden pasgeborenen in Amerika en Engeland massaal gevoed met kunstvoeding en namen moeders lactatieremmers, schrijft Doolan. Veranderingen zoals verstedelijking en buitenshuis werken, droegen bij aan het succes. Daarna breidde de markt uit naar armere werelddelen, en dat ging niet altijd even netjes, schrijft Palmer in haar boek *The Politics of Breastfeeding, when breasts are bad for business*. Een berucht voorbeeld waren de ‘milk nurses’ van fabrikanten als Nestlé, Bristol Myers en Dumex: verkoopsters gekleed als verpleegsters. In ziekenhuizen of thuis werden pas bevallen moeders door deze melkzusters geadviseerd. Effectief, want wanneer

een baby vlak na de geboorte gevoed wordt met kunstvoeding, komt de melkproductie onvoldoende op gang, waarna de moeder afhankelijk is van een moedermelkvervanger. Deze praktijk resulteerde er bijvoorbeeld in dat in 1970 87 procent van de Nigeriaanse moeders kunstvoeding gebruikte, omdat ze in de veronderstelling waren dat gezondheidswerkers hen dit geadviseerd hadden. Het gevolg was een sterke stijging in babysterfte.

Deze praktijken waren in 1981 aanleiding voor de WHO en haar lidstaten om een internationale gedragscode op te stellen voor het vermarkten van moedermelkvervangers. De code heeft de status van een internationale aanbeveling. Daarnaast is het Baby Friendly Hospital Initiative (BFHI) gelanceerd door de WHO en UNICEF in 1991, waarin de internationale beleidsafspraken vertaald zijn naar tien vuistregels voor de gezondheidszorg, waaronder de richtlijn dat baby’s in principe geen kunstvoeding krijgen. Toch zijn die praktijken de wereld niet uit. Mead Johnson betaalde in 2015 nog een schikking voor klachten over beïnvloeding van personeel in Chinese overheidsziekenhuizen.

Sponsoring

In Nederland wordt uitvoering gegeven aan delen van de code in de Warenwetregeling Zuigelingenvoeding, en verder ingezet op zelfregulering. De Voedsel- en Warenautoriteit controleert de naleving. Uiteraard wordt er nog steeds aan marketing gedaan door kunstvoedingsfabrikanten. Zo sponsoren zij onderzoeksbeurzen, gezondheidsinformatie, cadeaus, conferenties en scholingsevenementen. Tot aan de grens van de Warenwet en de gedragscode, en er soms dus overheen. “Wij verzamelen overtredingen via een formulier op onze website en melden ze bij de NVWA”, zegt Anke Tijtsma van de Stichting Babyvoeding. “We krijgen zo’n vijf tot acht meldingen per maand.” Hoe verweven de medische wereld en de industrie ook in Nederland in 2015 nog zijn,

Dag van de Kraamzorg heeft als hoofdsponsor: Nutricia

laten gesponsorde congressen voor professionals zien. Bijvoorbeeld de tweedaagse Oranjewoudconferentie: “wetenschappelijk hoogstaande nascholing” in het bijzonder voor jeugdartsen die werken met zuigelingen en peuters (0-4), aldus de website. De commissie die dit organiseert: vijf artsen en een vertegenwoordiger van Hero Baby. Of de Dag van de Kraamzorg: “In één dag kun je als kraamverzorgende een flink aantal accreditatiepunten behalen”. Hoofdsponsor: Nutricia. “Ook dit zijn voorbeelden van codeschendingen”, aldus Tijtsma. Vervolgens komt het voor dat baby’s door ziekenhuispersoneel kunstvoeding krijgen toegediend zonder overleg, terwijl hulp bij borstvoeden te wensen overlaat, soms zelfs in BFHI-geaccrediteerde ziekenhuizen. Wat vinden de fabrikanten van de kritiek? “Wij zijn blij met het bestaan van de code”, zegt Nutricia-woordvoerder Anja Timmermans. “We ondersteunen borstvoeding geven, vinden het belangrijk en informeren moeders erover.” Hugo Stienstra, communications manager

van Nestlé, wil graag in gesprek met IBFAN en schrijft dat Nestlé moeders helpt ‘door informatie te geven en hen te ondersteunen in de dagelijkse verzorging en bij voedingsbeslissingen tijdens de zwangerschap tot de kleine een peuter is.’ Beide woordvoerders geven aan de aanbevelingen van de WHO juist volledig te onderschrijven. Toch stelt Timmermans: “Dat kunstvoeding onnodig is, daarover verschillen we van mening met IBFAN.” Kunstvoeding is soms wel degelijk een goed alternatief, zegt ze, en daarbij is er behoefte aan keuzevrijheid.

Donormelk

De WHO, ondertussen, noemt als eerste alternatief voor borstvoeding iets anders: donormelk. Sinds de opmars van kunstvoeding sloten officiële moedermelkbanken hun deuren, maar de laatste jaren is doneren weer in opkomst, met 203 moedermelkbanken in Europa, vooral in Scandinavië. Ook donormelk kent risico’s, die ondervangen worden door donateurs te screenen en testen op overdraagbare ziektes. De melk wordt

microbiologisch getest en vaak gepasteuriseerd. Voor omstandigheden waarin bloedonderzoek onmogelijk is, denk aan afgelegen gebieden in Afrika, bestaat er de Pretoria of Flash pasteurisatie, een verhitingsmethode waarna een HIV-geïnfecteerde moeder haar baby kan voeden met eigen melk.

Nederland kent sinds enkele jaren het Moedermelk Netwerk, dat donateurs aan behoeftigen koppelt. “Wij proberen dit zo veilig mogelijk te maken, door moeders te screenen en een bloedonderzoek aan te bieden. We hebben ook een behandelprotocol voor melk”, aldus oprichtster Chella Verhoeven. In korte tijd breidde dit non-profit, via internet geïnitieerde donormelkconcept zich uit naar vijftig landen.

Zou donormelk kunstvoeding overbodig kunnen maken? “Wij merken een grote donorbereidheid. Toch zeggen moedermelkbanken en gezondheidsmedewerkers dat er een tekort zou zijn”, aldus Verhoeven. Wat kan helpen: “De bloedtest kost nu 95 euro. Als we die goedkoper konden aanbieden of →

De kunstmelkindustrie is onderdeel van de ontbossing en klimaatverandering die de melkveehouderij veroorzaakt

→ de zorgverzekering die zou vergoeden, zou de drempel omlaag gaan.” Het Voedingscentrum vindt het juist van belang om eerst het percentage voedende moeders dat na twee weken stopt omlaag te krijgen. Ironisch genoeg bestaat er in Nederland wel een moedermelkbank, maar eentje die direct laat zien wat het krachtenveld is: de Moedermelkbank van VU Medisch Centrum. “Dit is eigenlijk geen moeder-melkbank maar een onderzoek. Alleen te vroeg geboren baby’s die deelnemen aan het onderzoek hebben toegang”, aldus Verhoeven. “Het aantal gevallen van bloedvergiftiging en necrotiserende enterocolitis, een levensbedreigende darmontsteking, van donormelk gevoede baby’s wordt vergeleken met kunstgevoede baby’s. Maar er is al lang geconcludeerd dat deze aandoeningen met moedermelk minder voorkomen. Overigens wordt ook de donormelk verrijkt met een product op basis van koemelk.” Financier van het onderzoek: kunstvoedingsproducent Mead Johnson Nutrition. Volgens Stichting Babyvoeding is dit een schending van de WHO-code, maar voor de Warenwet mag het. Het al dan niet naleven van de code heeft dus niet alleen impact op de volksgezondheid, maar ook op het milieu. Hoewel het IBFAN-rapport niet de eerste publicatie hierover is, is de omvang ervan veelal een onbekend gegeven.

Geen argument

Google ‘Greenpeace’ en ‘babyvoeding’ en je vindt een succesvolle campagne om Nutricia te laten stoppen hun babymelkpoeder te verpakken in papier van het destructieve Asia Pulp&Paper. Een campagne geheel zonder te praten over de ontbossing door de kunstvoeding zelf. Milieu Centraal heeft het wel over de impact van luiers, maar niet over die van poedermelk. Milieudefensie richt zich vooral op een betere melkveehouderij in het algemeen. Tegelijk hebben ook borstvoedingsorganisaties milieu minder scherp op de radar. Simone de Kok, voorzitter van borstvoedingsorganisatie La Leche League: “Wij helpen moeders bij het geven van borst-

De laatste jaren is doneren van moedermelk weer in opkomst

voeding, het milieuaspect speelt daarbij geen directe rol.” “Het milieu is op dit moment geen argument voor ons”, zegt ook Karen van Drongelen, secretaris van het Platform Borstvoeding bij het Voedingscentrum. Dientengevolge hebben ook moeders milieu niet op de radar: volgens de *Peiling melkvoeding van zuigelingen* van TNO komt onder meest gehoorde redenen om borstvoeding te geven, milieu niet voor. Wie er wél laten weten aan het milieu te denken: Nestlé en Nutricia. Zij geven desgevraagd aan te werken aan verduurzaming van hun productieketen. Wel stelt Nutricia-woordvoerder Timmermans: “Het gebruik van kunstvoeding is onvermijdelijk en enige impact op het milieu dus ook.” Stienstra van Nestlé zegt over de gebruikte palmolie: “Aan het einde van 2014 kon 82 procent van ons wereldwijde volume herleid worden tot aan de fabriek in het land van herkomst, 32 procent was op een verantwoorde manier gewonnen.” Dat betekent: van een plantage ten minste voldoende aan de criteria van de Responsible Sourcing Guideline “of die zich op z’n minst inzet voor een continue verbetering”. En ja, er is zelfs CO₂-neutrale, biologisch-dynamische kunstvoeding. De Duitse produ-

cent Holle zegt de enige producent van kunstmatige zuigelingenvoeding te zijn die de CO₂-uitstoot compenseert. **Klimaattop** De vraag blijft natuurlijk of certificering van grondstoffen of carbon credits oplossingen zijn voor problemen die ontstaan door een industrie waar we grotendeels buiten kunnen. IBFAN stelt op haar website campagne te willen voeren op de klimaattop in december. Het is volgens de actiegroep van kritiek belang dat besluitvormers weet hebben van iedere factor die bijdraagt aan klimaatverandering. Zijn er vanuit Nederland plannen om naar Parijs te gaan? “De meeste borstvoedingsorganisaties hebben weinig budget. Soms bestaan ze volledig uit vrijwilligers.” Stichting Babyvoeding heeft geen financiën om naar de top te gaan. “Maar,” zo oppert Tijtsma, “het zou goed zijn om samen met de milieclubs media-aandacht te genereren hiervoor in de aanloop naar de top.” □

Merel van Goor-den Held is vrijwilliger bij La Leche League.

Ruben Walker, 32, commercieel directeur/medeoprichter African Clean Energy (ACE) <http://africancleanenergy.com>

Waarom heb je ACE opgericht? “Ik ben half Zuid-Afrikaan, kom vaak in dat deel van de wereld en zag met name in Lesotho dat de arme, lokale bevolking elke dag weer mijlen ver moet lopen om hout te kopen. Met dat spaarzame hout maken ze een open vuur in huis om te kunnen koken. Verschrikkelijk ongezond, natuurlijk. Meer dan vier miljoen mensen sterven jaarlijks aan de gevolgen van rook binnenshuis. Bovendien heeft deze manier van koken grote impact op het milieu. Dat moet anders kunnen dachten mijn vader en ik, en daarom richtten we in 2011 ACE op.” **Wat doet ACE tegen ontbossing?** “We ontwikkelden de ACE 1 cookstove, een zeer efficiënte biomassabrander met moderne accu en zonnepaneel waarmee je kan koken, maar ook een telefoon kan opladen en een lampje laten branden. Ten opzichte van open vuur reduceert de cookstove de rookontwikkeling met ruim 95 procent en is er 65-85 procent minder hout of houtskool nodig (en daarmee CO₂-uitstoot). Hoewel onze eerste prioriteit de gezondheidsimpact is, helpt de cookstove de jaarlijks 4 miljoen hectare ontbossing in Afrika reduceren.”

Wat voor impact heeft de cookstove? “Arme mensen besteden hun geld óf aan voedsel óf aan hout(skool) om te kunnen koken. Op voedsel kunnen ze niet bezuinigen, maar middels de cookstove wel op hout. Daarnaast zijn er in Lesotho ruim 200 duizend weeskinderen. Voor hen hebben wij een donatieprogramma ontwikkeld. Regelmatig krijgen we verhalen te horen over hoe levensveranderend de cookstove is. De kinderen hoeven ‘s ochtends niet meer op pad om hout te halen en vervolgens lang te wachten voordat ze eindelijk kokend water hebben. Ook hebben ze ‘s avonds licht waarbij ze hun huiswerk kunnen maken.”

“Arme mensen kunnen niet bezuinigen op voedsel. Wel op hout om te koken”

Serieuze spelletjes in de Westhaven

Tovenaars, clowns en jedi maken tijdens het snikhete eerste weekend van juli verdachte bewegingen in de Amsterdamse Westhaven. Teams met namen als Coal Busters, Koolgirls en Fellowship of the Wind doen mee aan de Climate Games. Spelopdracht: een statement maken tegen de in de haven gevestigde kolen-, olie-, en soja-industrie. Tekst en beeld Marten van Dijk

Vlug zoeken de deelnemers van team Tree Musketeers dekking. Door aan weerszijden van het spoor bomen te planten en er een spandoek tussen te hangen met de tekst 'you shall not pass' hebben ze de treinverbinding tussen de kolenopslag en de kolencentrale in de Westhaven geblokkeerd. Verstopt in het hoge gras en met bandana's met doodshoofden voor het gezicht wachten ze op wat komen gaat.

"Wij weten niet wat de teams gaan doen", vertelt Malcolm (25), die deel uitmaakt van de organisatie. "Climate Games is een open platform. Een aansporing voor iedereen die het eens is met onze boodschap om z'n ding te doen." Die boodschap is een diepe. "Alles wordt maar gezien in het teken van groei. Maar de notie van continue economische groei – heel erg ingebakken in het kapitalistische systeem – is buiten de werkelijkheid."

De ware aard achter veel hedendaagse problemen komt maar zelden aan de oppervlakte, vindt Malcolm. Om dit te illustreren neemt hij Amsterdam als voorbeeld: "De stad doet zich voor als een heel groene stad, maar veel mensen die er al hun hele leven wonen weten niet eens dat hier een kolencentrale staat. Laat staan dat ze weten dat de Westhaven de op één na grootste kolenhaven van Europa is, de grootste benzinehaven van de wereld én de grootste soja-importeur."

Represailles van 'Team Blue' – de massaal aanwezige handhavers van de wet, door de deelnemers van de Climate Games gezien als grote gezamenlijke tegenstander – blijven uit. Aan het

→ einde van de dag, als de actievoerders alweer vertrokken zijn, staan de bomen met het spandoek er nog gewoon. Manish (19), een van de Tree Musketeers, is teleurgesteld. “De politie wil gewoon geen aandacht genereren voor wat wij hier komen doen.”

De tactiek van het politieteam is dan ook om vooral niet in het spel betrokken te raken. Manish: “Als je jezelf vastketent aan de treinrails en niemand komt kijken, denk je na een tijdje toch: ‘laat ik maar gaan’.”

Op de speciaal voor de gelegenheid ingerichte politiepost bij de entree van de haven deelt team Divestment Donuts – het laat zich raden – donuts uit. Gemoedelijk lachen agenten om geschminkte actievoerders, die de vraag wat zij hier komen doen, beantwoorden met enkel dierengeluiden.

Toch komt ook de politie aan zet. Twee deelnemers die het lukt langs de vadsige bewaker en zijn hond te komen en op het terrein van de kolenopslag te geraken, worden gearresteerd en in een arrestantenbusje afgevoerd.

Veel ‘onwetenden’ hebben de Climate Games niet bereikt. Is dit wel het juiste middel voor het doel?

“Als zo’n actie wel lukt, en de kolencentrale wordt daardoor een paar uur stil gelegd, dan haalt het de media. Zo komen mensen te weten dat hier überhaupt een kolencentrale staat. En als we die media voeden met informatie, zoals dat die kolencentrale dezelfde CO₂-uitstoot heeft als twintig miljoen auto’s, en dat die over de stad heenwaait...”

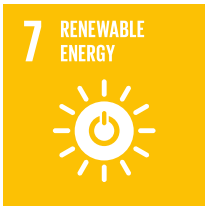
Game on!

Met de klok mee vanaf linksboven: actievoerders van het Franse team Jedi for Climate bevestigen een spandoek met de tekst “Cargill kills the climate” aan een tank; een spook met een smiley waart rond bij de ingang van de kolenopslag; Team Blue kijkt toe hoe geschminkte deelnemers van het Varken Muziek Orkest zich door de haven bewegen; een piratenvlag wappert op het kamp aan de rand van de haven.

Verbeter de wereld in 17 doelen

Dit jaar worden de acht Millenniumdoelen vervangen door nieuwe ambities, gevat in wel zeventien Duurzame Ontwikkelingsdoelen. Wat is er van de doelen terechtgekomen? En heeft zo’n lijst wel zin? “Laten we vooral niet cynisch zijn.” Tekst **Hans Wetzels** Beeld **The Global Goals**

Het is nog vroeg in de ochtend, maar oud-politicus Jan Pronk ijsbeert al druk op en neer door zijn werkkamer in het Haagse International Institute of Social Studies (ISS). De voormalige minister van Ontwikkelings-samenwerking in de kabinetten Den Uyl (1973-1977), Lubbers III (1989-1994) en Kok I (1994-1998) is al aan het werk. Pronk was nauw betrokken bij de topontmoetingen in de jaren negentig in de aanloop naar de ondertekening van de historische Millenniumverklaring in september 2000. In prachtige volzinnen verklaarde de internationale gemeenschap eensgezinder dan ooit om gezamenlijk naar een rechtvaardiger

wereld toe te werken: “Wij erkennen dat wij, naast afzonderlijke verantwoordelijkheden jegens de samenleving in onze eigen landen, ook de gezamenlijke verantwoordelijkheid hebben om de beginselen van menselijke waardigheid, gelijkheid en billijkheid te schragen op mondiaal niveau”. Al die nobele intenties werden vervolgens geconcretiseerd in de overzichtelijke en netjes meetbare lijst die we tegenwoordig kennen als de acht Millenniumdoelen (zie kader pag. 34). Voor het eerst sprak de internationale gemeenschap zich met één stem uit tegen het onrecht in de wereld en werd er een alomvattend plan geformuleerd om armoede de wereld uit te krijgen, memoreert Pronk: “De jaren negentig waren een decennium van voorspoed. Maar het was

voorspoed die teveel achterblijvers kende en daar schaamden politiek leiders zich voor. De economie groeide, de WTO was net opgericht, maar er gebeurde niks tegen armoede. Daar protesteerden destijds ook heel veel mensen tegen op straat. Staatslieden keken terug en zagen dat de beloftes om een betere wereld te realiseren tijdens al die topontmoetingen keer op keer niet waren waargemaakt; er was veel gepraat maar niets gebeurd. Het gevoel tijdens die top in New York in 2000 was bij veel politici dan ook dat we gefaald hadden.”

Gemengd beeld

Vijftien jaar later laten de resultaten van de Millenniumdoelen een nogal gemengd beeld zien. Ja, het aantal mensen dat van minder dan 1,25 dollar per dag (de officiële definitie voor extreme armoede zoals gehanteerd door de VN) moet rondkomen werd vijf jaar geleden al gehalveerd. Volgens de jaarlijkse voortgangsreportage 2014 van de VN zijn er in 2010 wereldwijd zelfs 700 miljoen minder armen dan in 1990. De strijd tegen allerlei dodelijke ziektes heeft vruchten afgewor-

pen, waardoor een geschatte 3,3 miljoen malaria- en 22 miljoen tuberculosepatiënten hun ziektes hebben overleefd. En ook de doelstelling om de toegang tot schoon drinkwater te vergroten is inmiddels behaald. Dat zijn resultaten om trots op te zijn. Maar er had veel meer bereikt kunnen zijn. En dat heeft veel te maken gehad met de geopolitieke en economische realiteit zelf die de acht Millenniumdoelen na 2000 pijlsnel inhaalde, zegt Pronk: “De aanslagen van 11 september 2001 hebben de Millenniumdoelen in zekere zin ondermijnd. Uiteindelijk heeft de Millenniumdeclaratie toen al verloren van het markt- en het veiligheidsdenken. Vanaf 2001 deden de Amerikanen eigenlijk al niet meer mee. Maar de genadeklap voor de Millenniumdoelenagenda was eigenlijk toen het neoliberale kapitalisme na de economische crisis van 2007 uit zijn eigen as verrees. De ongelijkheid is sindsdien alleen maar toegenomen terwijl de ontwikkelingsbudgetten slonken. “De wereld ziet er anno 2015 helaas abso-luut niet zo uit als bij de ondertekening van de Millenniumverklaring zo vurig gehoopt

werd. Desondanks toont Pronk zich nog steeds enthousiast: “Het waren heel ambitieuze doelstellingen. Ik ben er politiek gezien nog steeds heel positief over. Maar er is veel misgelopen, sommige doelen zijn wel gehaald en andere niet. Extreme armoede is misschien wel gehalveerd, maar de daarvoor gehanteerde norm van 1,25 dollar per dag is eigenlijk schandalig laag. Toch is dat een extra reden om ons nu extra in te spannen om die armoede in de toekomst wel de wereld uit te helpen. Toen de VN in 2000 beloofde armoede te halveren in 2015 was het immers ook de bedoeling om daarna door te pakken.”

Duurzame Ontwikkelingsdoelen

In september 2015 wordt bij het aflopen van de Millenniumdoelentermijn daarom meteen een nieuwe lijst van in totaal zeventien Duurzame Ontwikkelingsdoelen geratificeerd door de leden van de VN. Wederom in New York en alweer met een geldigheids-termijn van vijftien jaar. In 2030 moet armoede dit keer echt de wereld uit zijn,

lijkt de immer optimistische VN te willen benadrukken. Koen Davidse is sinds begin 2013 namens Nederland als speciaal gezant betrokken bij de onderhandelingen over de Duurzame Ontwikkelingsdoelen. Een onderhandelings-proces dat door de sterk veranderde wereld-verhoudingen stukken complexer was dan in het verleden, zegt de diplomaat. De lange lijst van zeventien doelen en maar liefst 169 zogenoemde beleidsindicatoren is dan ook het resultaat van twee jaar lang keihard onderhandelen. Om te voorkomen dat het onderhandelings-proces stuk zou lopen op blokvorming vonden de onderhandelingen dit keer plaats in groepjes van drie willekeurige landen. Doordat die groepjes tot een gezamenlijke positie moesten komen over de voorstellen, kon voorkomen worden dat bijvoorbeeld de Europese Unie lijnrecht tegenover opkomende economieën als China zou komen te staan, legt Davidse uit: “Er stond een aantal zware onderwerpen op de agenda. Zo was de nadruk op duurzaamheid een risicovol onderwerp voor olie-exporterende landen →

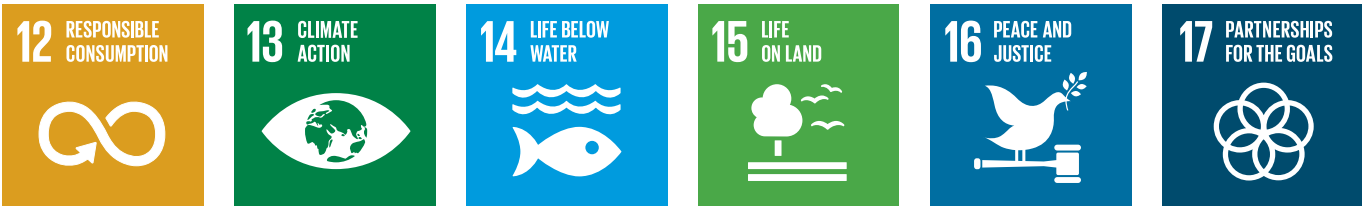
“De voorspoed van de jaren negentig kende teveel achterblijvers, en daar schaamden politiek leiders zich voor” Jan Pronk

Milieu | Millenniumdoelen

De acht Millenniumdoelen in het kort

→ en ook vrouwenrechten bleven tot aan het einde op tafel liggen. Daarover bestaan natuurlijk heel verschillende opvattingen. Maar uiteindelijk hebben we kunnen voorkomen dat alles eerst door de trechter van de EU of de G7 ging. Daardoor zijn standpunten van kleine lidstaten duidelijk naar voren gekomen. Kleine eilandstaten hebben zo bijvoorbeeld hun zorgen over de stijging van de zeespiegel op de agenda kunnen zet-

1. Armoede en honger. Het percentage mensen dat in extreme armoede leeft en chronische honger heeft is gehalveerd. Er is fatsoenlijk werk voor iedereen.
2. Onderwijs. Alle kinderen (jongens en meisjes) maken hun basisschool af.
3. Gelijkwaardigheid. Er bestaat geen ongelijkheid meer tussen het aantal jongens en meisjes in primair en secundair onderwijs.
4. Kindersterfte. De kindersterfte bij kinderen tot vijf jaar oud is met tweederde gereduceerd.
5. Gezondheid moeders. Het aantal moeders dat sterft in het kraambed is met driekwart gereduceerd en er is wereldwijd toegang tot reproductieve gezondheidszorg.
6. Bestrijding dodelijke ziekten. De verspreiding van hiv en aids, malaria en andere veel voorkomende ziekten is gestopt.
7. Milieu en duurzaamheid. Het verlies van natuurlijke hulpbronnen en de reductie van biodiversiteit is gestopt. Het aantal mensen zonder toegang tot schoon drinkwater en sanitaire voorzieningen is gehalveerd.
8. Internationale ontwikkelingssamenwerking. Er is een einde gekomen aan de schuldproblemen van ontwikkelingslanden. Er is toegang tot betaalbare, essentiële medicijnen in ontwikkelingslanden. De mogelijkheden van nieuwe technologieën zijn verspreid.

ten. Dat heeft er heel erg aan bijgedragen dat de uitkomst van de onderhandelingen een lijst is waar we heel tevreden mee zijn.”

Medeverantwoordelijk

Met de Duurzame Ontwikkelingsdoelen treedt de VN uitdrukkelijk buiten het domein van de klassieke ontwikkelings-samenwerking. Armoedebestrijding wordt natuurlijk geagendeerd, net als jeugdwerkloosheid, gendergelijkheid en tegengaan van honger. Maar er wordt ook gepleit voor een groter aandeel van duurzame bronnen in de mondiale energiemix, voor financieel beleid om inkomensongelijkheid tegen te gaan en voor een tienjarig programma dat zowel productie- als consumptiepatronen wereldwijd moet verduurzamen. De ontwikkelingsagenda van weleer is dus gelukkig uitgebreid met een aantal onder-

werpen waar de nieuwe realiteit anno 2015 om vraagt, zegt hoogleraar duurzaamheid en ontwikkeling Joyeeta Gupta. Klimaatverandering, vluchtelingenstromen maar ook ongelijkheidsproblematiek en waterproblemen zijn immers mondiale issues. Dit is van groot belang, zegt de geboren Indiase in haar werkkamer aan de Universiteit van Amsterdam: “Wat die doelen uit moeten dragen is dat we een andere wereld nodig hebben. En daarin hebben rijkere landen ook een belangrijke rol te vervullen. Want je kunt niet van Brazilië verwachten dat ze actie ondernemen tegen ontbossing terwijl wij zelf met onze multinationals en consumptiepatroon daar medeverantwoordelijk voor zijn. Met deze nieuwe agenda worden alle landen ontwikkelende landen.” De implementatie in alle VN-lidstaten is cruciaal. Veel van het in het verleden gevoerde

ontwikkelingsbeleid stond, óók onder de paraplu van de Millenniumdoelen, immers maar al te vaak haaks op de economische belangen van machtige landen, zegt Gupta. De Millenniumdoelen kregen volgens haar en andere critici dus niet alleen te weinig beleidsprioriteit, de realisering ervan werd zelfs tegengewerkt door op handelsoverwegingen gestoelde realpolitik met heel andere uitgangspunten: “In het verleden kregen ontwikkelingslanden vaak een heel dubbele boodschap te horen. Aan de ene kant moesten ze van de internationale gemeenschap letten op duurzaamheid en rechtvaardigheid en aan de andere kant legden het IMF en de Wereldbank een eenzijdig adagium van efficiënte liberalisering en economische groei op. Zo moest India tegelijkertijd zijn energiesector liberaliseren én minder broeikassen uitstoten.”

Of de nadruk op vrijhandel die het huidige politieke discours kenmerkt nou wel of niet leidt tot de verheffing van armen blijft dan ook een onderwerp van doorlopende discussie. Het heersende beleidsadagium dicteert immers dat handel altijd vooraf moet gaan aan ontwikkeling, terwijl critici van deze visie constateren dat teveel handelsliberalisering ongelijkheid nou juist vergroot en armoede soms in de hand werkt. Gupta behoort duidelijk tot het laatste kamp en stelt dat de kwalijke effecten van de vrije markt een belangrijke reden zijn voor waarom het verwezenlijken van de Millenniumdoelen achter is gebleven bij de verwachting. En zij is niet de enige die dit standpunt huldigt. In 2011 opperde de Adviesraad voor Internationale Vraagstukken (AIV) het idee dat de verwezenlijking van de Millenniumdoelen voor een aanzienlijk deel bemoeilijkt is door incoherentie met het bredere beleid van rijke landen. De Millenniumdoelen hebben misschien wel succes gehad in de communicatie van het ontwikkelingsbeleid naar het grotere publiek, maar de meeste doelen zullen in 2015 uiteindelijk niet behaald zijn vanwege het niet nakomen van toezeggingen door de ontwikkelde landen en het uitblijven van hervormingen van het internationale handels- en financiële systeem. Het AIV zegt: “Donoren benoemen de MDG’s (*Millenniumdoelen* – hw) naast hun eigen prioriteiten in plaats van ze als leidraad te nemen, de hulp is niet significant toegenomen en donorcoördinatie lijkt niet langs de lijnen van de MDG-systematiek te verlopen.”

Economische maalstroom

Zelfs voor een supranationaal instituut als de VN is het dus lastig om een brede en sociale agenda als de Millenniumdoelen te implementeren in een wereld die bol staat van binnen de WTO afgehamerde handelsbelangen, een wettelijk bindende spaghetti van vrijhandelsverdragen en het vaak andere belangen dienende financiële regime van

De ontwikkelingsdoelen van de VN maken deel uit van een mondiale ideeënstrijd tussen handelsdenken en ontwikkelingsdenken

instellingen als het IMF en de Wereldbank. Juist daarom is het belangrijk om een alternatief politiek narratief te hebben, benadrukt Gupta: “De Millenniumdoelen en de Duurzame Ontwikkelingsdoelen zijn een belangrijke manier om te vechten tegen de economische wereldorde. Duurzaamheid, armoede en noem maar op, dat moet je toch op de een of andere manier op tafel krijgen. Natuurlijk is zo’n doelenlijst ergens politiek hypocriet, want je belooft iets en je doet vervolgens iets heel anders in je economische beleid. Maar zonder die Millenniumdoelen sta je helemaal met lege handen.” Ook Jan Pronk beziet de doelenagenda’s als een noodzakelijk strijdmiddel. Zeker met het oog op problemen die niet door marktwerking opgelost kunnen worden, zoals klimaatverandering of een onderklasse van chronisch armen, zijn doelenlijstjes volgens de ex-bewindsman nodig: “Deze doelen zijn cruciale elementen om tegenwicht te kunnen bieden aan het neoliberale model dat op dit moment de globe omspant. Dat model is nu een ernstigere bedreiging dan voor de financiële crisis. Daarom hebben we die Duurzame Ontwikkelingsdoelen echt nodig als een coherente alternatieve agenda. Van die instrumenten moeten we gebruik maken om te vechten voor een betere wereld. Dat is lastig, want er staan natuurlijk heel veel andere politieke en economische belangen lijnrecht tegenover.”

Wereldbankiers

De ontwikkelingsdoelen van de VN maken deel uit van een mondiale ideeënstrijd tussen, grosso modo, een competitief handelsdenken enerzijds en een inclusief ontwikkelingsdenken anderzijds. Een strijd die zal moeten gaan vormgeven hoe de wereld er in de 21e eeuw uit gaat zien. En ondanks alle scepsis en kritiek hebben de Millenniumdoelen wel mooi invloed gehad tot op het hoogste niveau, benadrukt Koen Davidse opgewekt. Eén van de belangrijkste verdiensten was

volgens de topdiplomaat dat er eindelijk een internationale consensus kon ontstaan over ontwikkeling. Niet alleen tussen lidstaten van de Verenigde Naties, maar ook tussen de verschillende supranationale instellingen. Davidse werkte destijds zelf in Washington bij de Wereldbank, vertelt hij in zijn werkkamer in het ministerie van Buitenlandse Zaken in Den Haag: “Toen de Millenniumdoelen eind 2000 gepresenteerd werden bij de Wereldbank in Washington, werd er in de centrale hal een enorm spandoek uitgerold waarop al die acht doelen stonden afgebeeld. Tot dan toe bestond er altijd een heel groot verschil van mening tussen de VN en de Wereldbank over ontwikkelingsdenken, maar na de presentatie van de Millenniumdoelen zijn die wereldbankiers daar ook diep over gaan nadenken. Het formuleren van een gezamenlijke VN-agenda is zo dus wel degelijk goed geweest.” Toch blijft de voornaamste vraag wat nationale overheden in de praktijk vervolgens precies doen met zo’n doelenlijst, benadrukt Davidse. Als regeringen de nieuwe Duurzame Ontwikkelingsdoelen niet toepassen op het eigen beleid, kunnen ze immers vrij snel tot een dode letter verworden. De diplomaat blijft echter strijdbaar: “Alleen geld besteden aan ontwikkelingssamenwerking, is niet genoeg. We moeten ook in ons eigen land gaan kijken naar de verduurzaming van onze productie en consumptie. En van onze bedrijven eisen dat ze dat ook in hun internationale handelsketens doen. Dat is een uitdagende agenda en er moet nog veel voor gebeuren. De Millenniumdoelen zijn cruciaal geweest, maar hebben niet alle wereldproblemen opgelost. Laten we vooral niet cynisch zijn. Dit is een belangrijke strijd en die zullen wij blijven voeren.” □

“De nadruk op duurzaamheid was een risicovol onderwerp voor olie-exporterende landen”

Koen Davidse

Gratis warm water

In de zomermaanden hebben we gratis warm water, maar we hebben geen zonneboiler. Hoe doen we dat dan? Met de zonnedouche!

Het principe van een zonnedouche is heel simpel: het is een zwarte zak met een doucheslangetje eraan. Deze zak vul je met water, je legt hem in de zon en het water wordt warm. Bij ons ligt de zonnedouche daarom iedere zonnige dag voluit in de zon. Wij vullen de zonnedouche uiteraard met regenwater om zo leidingwater te besparen. Zo kost dit warme water ons dus én geen energie én geen drinkwater, ecologischer kan het niet!

Uit eigen ervaring kan ik je verzekeren dat een zak ruim voldoende is voor een uitgebreide douche. Wij kunnen onze drie kindjes na een warme zomerdag met één douchezak wassen.

Pas wel op, want het water in de douchezak kan aardig heet worden, controleer voor gebruik even de temperatuur en vul zo nodig bij met koud (regen)water voor de gewenste temperatuur.

Met de naam zonnedouche lijkt hij misschien enkel geschikt om water op te warmen om mee te douchen. Maar dit gratis opgewarmde water is uiteraard ook geschikt om bijvoorbeeld de afwas mee te doen. En zo kun je op zonnige dagen je cv-ketel of elektrische boiler zelfs geheel uitzetten. Dit bespaart je enorm veel gas of elektriciteit!

“Dit warme water kost ons én geen energie én geen drinkwater, ecologischer kan niet!”

We krijgen als eco-gezin vaak de vraag waarom we geen zonneboiler hebben. Nou, omdat we niet douchen, maar ons wassen aan de wastafel en daardoor geen tientallen liters warm water nodig hebben. De hoeveelheid warm water van een zonnedouche volstaat voor ons. Door deze en andere besparingen gebruiken wij slechts 5 liter water per persoon per dag, terwijl het gemiddelde verbruik 120 liter water is. Oftewel: wij verbruiken 4 procent ten opzichte van het gemiddelde waterverbruik.

De tweede reden waarom we geen zonneboiler hebben, is omdat deze een elektrische aansturing nodig heeft. Een zonnedouche werkt heel simpel zonder elektriciteit, zo bespaar je dus elektrakosten voor warm water en heb je ook warm water mocht de stroom uitvallen. En *last but not least*, de aanschaf en installatie van een zonneboiler kost veel geld. Terwijl een zonnedouche slechts eenmalig €10 kost. Dus waarom moeilijk en duur doen als het makkelijk en goedkoop kan?

Green Evelien leeft met haar gezin in de Ardennen een donkergroene eco-lifestyle en geeft ons ieder nummer een inspirerende tip. Neem ook een kijkje op haar website www.GreenEvelien.com

Helemaal warm gemaakt voor een zonnedouche? Mooi, want wij geven er drie weg. Schrijf naar redactie@downtoearthmagazine.nl of Postbus 19199 1000 GD Amsterdam ovv 'Zonnedouche' + naam en adres.

ACTIE
3 x Zonnedouche

Beeld Dinand van der Wal

Leo van der Vlist, 54, directeur Nederlands Centrum voor Inheemse Volken
<http://indigenoupeoples.nl>

Waarom werk je voor het NCIV? “Tijdens mijn rechtenstudie had ik een foto van de Indiaan Sitting Bull aan de muur. Ik vroeg me af hoe het toch kon dat de Indianen hun land waren kwijtgeraakt en ontdekte dat het internationale recht dat rechtvaardigde – dat wilde ik veranderen. Zo raakte ik betrokken bij het NCIV, een mensenrechtenorganisatie die zich sinds 1969 inzet voor de erkenning en bescherming van de rechten van inheemse volken.”

Wat doet het NCIV tegen ontbossing? “Wij gaan de strijd aan met houtkeurmerken die ten onrechte pretenderen duurzaam te zijn. Daarnaast werken we met het FSC aan richtlijnen voor het toepassen van het recht op *free, prior and informed consent* (FPIC). Dat betekent dat inheemse volken vooraf, in alle vrijheid en op basis van complete informatie, toestemming moeten geven voordat er activiteiten kunnen plaatsvinden die impact hebben op hun welzijn of rechten. Er moet een krachtigere coalitie komen met westerse milieuorganisaties; we kunnen inheemse volken en hun rechten als eerste belanghebbenden gebruiken om bossen beter te beschermen.”

Wat is jouw meest schrijnende verhaal over ontbossing? “Ik heb duizenden verhalen gehoord over de ontzettende impact van onze westerse levensstijl en jacht naar grondstoffen op het leven en welzijn van inheemse volken. Verhalen die in je weefsel gaan zitten. Een Alifuru (Molukker) die zich verzette tegen houtkap op zijn land werd onthoofd teruggevonden. Ik ontmoette dorpelingen in West-Kalimantan die de palmolieboompjes die net op hun ontboste grond geplant waren woedend in de sloot gooiden. Daarentegen zag ik heel veel culturele rijkdom en diepe verbondenheid met de natuur. Een reden om te strijden tegen ontbossing en voor de rechten van de inheemse volken.”

“Een Alifuru verzette zich tegen houtkap en werd onthoofd teruggevonden”

Staat sleutelrol bij innovatie

We bewonderen creatieve, dynamische ondernemers die in een garage de uitvinding van de eeuw in elkaar knutselen – Steve Jobs van Apple, of Larry Page en Sergey Brin van Google. Maar, vraagt Mariana Mazzucato in haar boek *De ondernemende staat*, wie weet dat alle technologieën die de iPhone ‘smart’ maken te herleiden zijn tot investeringen en onderzoeksprogramma’s van de Amerikaanse overheid? En dat het algoritme dat tot het succes van Google als dé zoekmachine leidde is gefinancierd uit een beurs van de publieke National Science Foundation? Wat voor deze publiekslievelingen geldt, gaat op voor vele succesvolle bedrijven: een zelfverzekerde, ondernemende overheid heeft het fundament gelegd waarop zij konden bouwen. In tegenstelling tot de zogenaamde durfkapitalisten is de overheid in staat en bereid riskante en kapitaalintensieve investeringen te doen en lang vol te houden. De staat is geen vervelende bemoeial en sta-in-de-weg, maar een sleutelspeler bij innovatie die nieuwe markten opent. De investeringsfondsen komen pas kijken als er geld verdiend kan worden.

Mazzucato, hoogleraar economie en innovatie aan de Universiteit van Sussex, gaat in haar boek diep in op de groene industriële revolutie, het afscheid van fossiele brandstoffen. Ook hier is een sterke rol van de overheid onontbeerlijk. De markt heeft geen zetje nodig, zoals vaak wordt gedacht, maar een stevige duw. Alleen bij een duidelijk signaal durven bedrijven in te stappen. China, Duitsland en Denemarken investeren al jaren zwaar in schone technologie. Deze landen hebben een “samenhangend beleidskader” dat zich richt op vraag en aanbod, gecoördineerd door een overkoepelende groene visie. Achterblijvers, zoals de VS, Groot-Brittannië en veel Europese landen, “voeren versplinterde strategieën zonder heldere richting en bieden geen prikkels voor de lange termijn, wat resulteert in een benadering van hollen of stilstaan (...).” Terwijl China bijvoorbeeld een doelstelling van 100 GW windkracht in 2015 en 1000 GW in 2050 heeft. Volgens Mazzucato het equivalent van een ‘mens op de maan’. Als bedrijven de nieuwe technologie in succesvolle producten weten te verkopen, moet de winst gedeeltelijk terugkomen bij de overheid middels royalty’s en belastingen. Die kan het geld weer investeren in nieuwe innovatieprogramma’s. Dat gebeurt nu veel te weinig. Bedrijven als Apple doen er alles aan zo weinig mogelijk van hun winst af te dragen aan de overheid. We socialiseren de risico’s en privatiseren de beloningen, zegt Mazzucato.

Een kleine overheid en ruim baan voor het bedrijfsleven als banenmotor, al dertig jaar is dit het leidende economische principe. *De ondernemende staat* gaat daar heel verfrissend recht tegenin.

Han van de Wiel

De ondernemende staat. Waarom de markt niet zonder de overheid kan. Mariana Mazzucato. Nieuw Amsterdam Uitgevers, 2015. Paperback, 320 pag. ISBN 9789046819302 Prijs €22,99.

PUBLICATIES

Zoute groentjes

Enig idee wat je allemaal met zeewier kunt doen? Heel veel, zo ontdekte Lisette Kreischer al een tijd geleden bij het maken van een kookboek over klassieke visgerechten zonder vis. Het leidde tot een hamburger van zeewier: de Dutch Weed Burger. Nu buigt de schrijfster van onder andere het boek *Veggie in pumps* en de blog *Be ECOfabulous* in samenwerking met Stichting Noordzee-boerderij en Marcel Schuttelaar het eerste boek over zeewier en de dagelijkse keuken, met 50 heerlijke en verrassende recepten op basis van zeewier en algen.

Groente uit zee, de beste recepten en informatie over zeewier en algen. Lisette Kreischer. Uitgeverij Kosmos, 2015. ISBN 9789021560076. 192 pag. €24,99.

Radicaal tegen vlees

Jaarlijks worden 60 miljard landdieren en 1000 miljard zeedieren opgegeten; volgens de boeddhistische monnik Matthieu Ricard een ongeëvenaarde massamoord in de geschiedenis van de mensheid. Straffe taal. Volgens hem leidt de massaconsumptie van vlees tot meer hongersnood en ecologische rampen. De internationale bestsellerauteur, van wie afgelopen januari nog het boek *Altruïsme; De kracht van compassie* uitkwam, ontsluit alle relevante, hedendaagse kennis over dieren en roept iedereen op zijn houding en gedrag te veranderen.

Waarom ik mijn vrienden niet opeet. Pleidooi voor dier, mens en aarde. Matthieu Ricard. Uitgeverij Ten Have, 2015. ISBN 9789025904630, €24,99.

Klein verzet

Hoe zou de wereld na het kapitalisme eruit zien? Wat betekent het om plots groei als maatstaf der dingen los te laten? En wat zou een andere mogelijke maatstaf kunnen zijn? Wat als we met z’n allen beslissen dat niet de economie ons bepaalt maar dat wij de economie zijn? Met deze vragen reisde journalist Tine Hens langs vergeten utopieën, boeren die elektriciteit verkopen, ingenieurs die boer werden en mensen die ‘hebben’ en ‘kopen’ inwisselden voor ‘ruilen’, ‘delen’ en ‘geven’. Een verhaal van Europeanen die heel hard trappen om niet zo snel vooruit te gaan. Maar die wel hun straat, wijk, dorp of stad een andere richting op duwen.

Het klein verzet. Tine Hens. Uitgeverij EPO, 2015 ISBN 9789462670044. Paperback, 292 pag. €20,00.

Denkend aan Holland

Het moest vooral géén *De nieuwe wildernis 2* worden, maar een herontdekking van het land waarin we wonen. *Holland, natuur in de Delta* laat zien hoe de natuur miljoenen jaren vrij spel had, maar de laatste eeuwen behoorlijk door de mens werd beknot. Dat is inmiddels aan het veranderen.

Producent Ton Okkerse is nog helemaal vol van de scène die net op de valreep is gedraaid: de ontpopping van een pimperlblauwtje. “Nog nooit gefilmd, heel bijzonder! Dit was echt de laatste kans; eigenlijk moest de film al lang ‘op slot’, wat betekent dat er geen nieuw materiaal meer bijkomt.”

Het is begin augustus, op 26 september is de première. Dat is best kort dag. De planning heeft vertraging opgelopen doordat het voorjaar zo laat kwam. Waar *De nieuwe wildernis* de loop der seizoenen volgde, wil deze opvolger het ritme van de natuur en onze verhouding daartoe laten zien, vertelt Okkerse. “Je ziet de levensloop van enkele hoofdpersonen – dieren die soms miljoenen jaren in Nederland zijn geweest. De mens heeft zijn intrede achtduizend jaar geleden pas gedaan, we zijn een oogknippering in de eeuwigheid. Met name de laatste honderden jaren hebben we het land heel erg afgesloten en zo nogal wat dieren weggejaagd. Gelukkig wordt het land nu weer opengetrokken; dat is voortschrijdend inzicht. Dat proberen we mee te geven.”

Programma's als *Ruimte voor de rivieren* en het op een kier zetten van het Haringvliet zorgen ervoor dat overal weer nieuwe natuur ontstaat. “Dat liet *De nieuwe wildernis* zo mooi zien; het ongelooflijk herstellende vermogen van de natuur als je je er even niet mee bemoeit.” Ook ‘*Holland*’ viert die veerkracht door op enkele dieren in te zoomen. De bever, midden 19e-eeuw uit Nederland verdwenen, en de zeearend, in de Middeleeuwen verdwenen, zijn terug, net als het eerder genoemde pimperlblauwtje. De haas en het stekelbaasje zijn nooit verdwenen, maar hebben het moeilijk door de oprukkende landbouw en obstakels tussen rivieren en zee. De film maakt tegelijk zichtbaar hoe ijsstijden (de Utrechtse Heuvelrug) en watersnoden (de Biesbosch) ons land hebben gevormd. “Iedereen kent de Nederlanders als het volk dat alsmaar vecht tegen het water, maar nu gaan we een stap verder en bouwen we met de natuur. De Deltawerken zijn decennialang de nationale trots geweest, maar toen ze af waren wisten wetenschappers al dat ze hiermee allerlei andere problemen creëerden. Onze ingenieuze uitvindingen doen ons bijna de das om, maar hopelijk komen we tijdig tot het inzicht dat het anders moet.”

Wendy Koops
Holland, natuur in de Delta, vanaf 26 september in de bioscoop.
Bioscoopkaartjes winnen? Schrijf naar redactie@downtoearthmagazine.nl of Postbus 19199 1000 GD Amsterdam o.v.v. ‘Delta’ + naam en adres.

BIOSCOOP

We komen als vrienden

Onthutsend verslag van de gevolgen van modern kolonialisme in Zuid-Soedan. Door met een piepklein, zelfgebouwd vliegtuigje binnen te komen vallen, breekt filmmaker Hubert Sauper meteen het ijs. Hij noemt keurig zijn naam, maar iedereen ziet toch vooral een charmante Fransoos in een pilotenpak, niet de regisseur van het kritische maar omstreden *Darwin's Nightmare*. Dat leidt bij alle uiteenlopende spelers die hij bezoekt tot een ontspannen, bijna gemoedelijke sfeer. Zo zegt een van de Chinezen die olie komt winnen en zonder schaamte het afval langs de weg dumpt met het idee dat de regering dat maar moet oplossen – we doen precies wat ‘jullie’, het Westen, altijd heeft gedaan. Must-see.

We Come As Friends, vanaf 8 oktober in de bioscoop.

DVD

Beren

Familiefilm van Disney Nature over een jaar uit het leven van een berenfamilie, waarin twee jonge beertjes de belangrijkste levenslessen leren. Hun reis door het imposante Alaska begint als de winter ten einde loopt en de beren uit hun winterslaap komen om de bittere kou te trotseren. Wanneer de lente plaats maakt voor de zomer, moeten de bruine beren flink aan de bak om eten te vinden. Als ze zich tegoed doen aan de overvloedige zalmtek, moeten ze steeds op hun hoede zijn voor rivaliserende mannetjes en roofdieren.

Bears, vanaf 26 augustus op dvd
Dvd winnen? Schrijf naar redactie@downtoearthmagazine.nl of Postbus 19199 1000 GD Amsterdam o.v.v. ‘Bears’ + naam en adres.

TELEVISIE

Tegenlicht

Meestal ga ik er vanuit dat onze lezers sowieso *Tegenlicht* wel volgen. Maar het komende seizoen heeft dit uitmuntende programma, zelf noemen ze het een future-affairs rubriek, wel weer heel veel interessante, tegen onze thema’s aanschurkende afleveringen, namelijk *TTIP* (4 okt), de rol van ‘*De slimme staat*’ (11 okt, zie boekrecensie hiernaast). *Het Bitcoin evangelie* (25 okt) en *Het einde van bezit* (1 nov). Daarna gaan ze los met vier afleveringen over de Klimaatop in Parijs! Kijken dus.

Tegenlicht, zondags om 21.00 uur op Nederland 2.

Nederland App de Fiets!

Maak kans op 1 van de 20 fietsen

Copyright Batavus

Metten. Weten. Verbeteren.

We weten dat we veel fietsen. Minder bekend is hoe we fietsen. Daarom gaan we voor het eerst met een nationaal onderzoek veel fietsdata verzamelen. De inzichten die dit oplevert, helpen ons bij het verbeteren van het fietsnetwerk. Zo maken we samen van Nederland een nog beter fietsland.

Data Delen

Voor Nederlands grootste fietsonderzoek ooit gaan we van 14 t/m 20 september zoveel mogelijk fietsbewegingen in kaart brengen. Zo kunnen we ons fietsnetwerk verder verbeteren. Doe mee en maak kans op 1 van de 20 gloednieuwe Batavus fietsen!

Download de app via:

www.fietstelweek.nl

Service | Recept

Eco-gastronomie voor iedereen

Oxford is goed voor een *very British experience*, met al die eeuwenoude universiteitsgebouwen met torentjes, poortjes en hofjes. En toch eigentijds, met de door de glooiende stad zoevende fietsers in schier Hollandse aantallen. Allerlei academisch' gebeurt er uiteraard ook, zoals het jaarlijkse Oxford Symposium on Food & Cookery. Behalve de lezingen, presentaties, debatten en films zijn er de maaltijden die, naar ik deze zomer mocht proeven, terecht legendarisch zijn. Vanwege het eten zelf – de fantastische driegangenlunches met bijpassende wijnen, – maar ook de gesprekken met de meest uiteenlopende figuren, daar aan de lange tafels in de universiteitshal. De ene keer met een Japanner over slurpen, in zijn land strikt verboden behalve bij het eten van noodlesoep en tijdens de theeceremonie. Dan weer met een Canadees-Limburgse biologische worstenmaker of een Schot die zich verdiept had in de geschiedenis van de pinda-allergie.

Als de inhoudelijke sessies me te academisch werden, verkoos ik een dutje in het collegegras, zeker die na de lunch, maar sommige sessies waren behoorlijk de moeite waard. Bijvoorbeeld die over de Slow Food-beweging met zijn pleidooi voor eco-gastronomie. Leuk bedacht, de combinatie van die twee. Bij 'gastronomie', de hogere kunst van het lekker eten en drinken, denk je toch aan luxe en overdaad. Terwijl 'eco' iets strengs heeft met moraal en opoffering. Door ze bij elkaar te brengen, krijg je iets moois. Met inachtneming van fundamentele ecologische kringloopprincipes voedsel produceren, waarmee je vervolgens het leven kunt vieren. Tóch is het vooral een elitair clubje, die Slow Foodies, vond een frisse, vrolijke Schotse universiteitsmedewerkster op blote voeten. Net als in Nederland zijn het in het Verenigd Koninkrijk vooral de hoger opgeleide, vaak beter verdienende stadsen die biologische en lokale ambachtelijk bereide lekkernijen weten te vinden. "Geen sprake van dat Slow Food elitair is", vond daarentegen een Siciliaanse historica en kookschoolhoudster. Ze had de avond ervoor haar schitterende documentaire over kleine Siciliaanse ambachtsproducenten laten zien. "We zijn op Sicilië al eeuwenlang arm, maar hebben altijd goed, puur en eerlijk gegeten."

Een fascinerende discussie, waarbij de Siciliaanse uiteindelijk gelijk heeft: fatsoenlijk en lekker eten, respectvol voor mens en wereld, is mogelijk voor iedereen. Met Pasta alla Norma bijvoorbeeld, dat Siciliaanse gerecht waarbij zelfs verstokte vleeseters hun carnivore inslag vergeten. Simpel, niet duur, maar toch heel lekker én chique.

Michiel Bussink verbouwt eten, geeft workshops over eten en schrijft over eten. Onder andere in zijn boeken *Eten uit de buurt*, *Lekker Landschap*, *Ik eet dus ik ben* en *Smaakboek Achterhoeks fruit*. Vind hem op www.michielbussink.nl

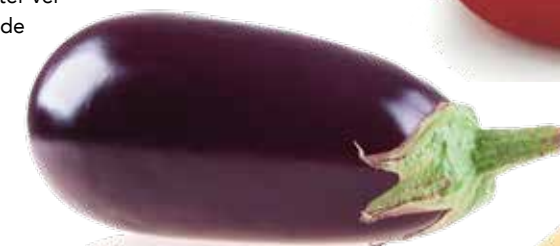
Pasta alla Norma

- Een grote aubergine
- 2 tenen knoflook
- Gepelde tomaten (ongeveer halve liter)
- Handvol basilicumblaadjes
- 500 gram tagliatelle
- 150 gram pecorino (in het Siciliaanse origineel hoort droge, gerijpte ricotta, maar die is in Nederland moeilijk te krijgen)

Snijdt de aubergine in blokjes, bestrooi met zout en zet zo'n kwartier weg in een vergiet op een bord.

Fruit ondertussen eventjes de gesnipperde teentjes knoflook, voeg de tomaten en basilicum toe, druk de tomaten kapot met een vork en laat een kwartiertje zonder deksel pruttelen. Breng op smaak met peper en zout. Druk wat van het vocht uit de aubergineblokjes en dep droog met keukenpapier.

Bak ze in de olie. Kook de pasta bijna gaar en serveer die met de saus, aubergine en kaas.

za 19 & zo 20 sept 2015
Undercurrent, Amsterdam Noord

PuurFAIR

dé beurs voor duurzame inspiratie

Lezers van Down to Earth krijgen €2 korting op de toegang van €10 met de code Puur2015DTE, invullen op www.puurfair.nl

Van biologisch eten tot elektrisch vervoer, van fair fashion tot duurzame architectuur: op PuurFair proef je de toekomst. Met o.a. gratis workshops, films, lezingen en excursies. Zoals een cursus raamtuinieren, een excursie naar Ceuvel, de film Bodemboeren en een rijk geïllustreerde lezing over de zee. PuurFair wordt georganiseerd i.s.m. Milieudefensie.

THEMAPLEINEN:
Voeding, Wonen,
Energie, Vrije tijd,
Mode & lifestyle
en Mobiliteit

Donsvrije buitensport

Er komt veel leuks van Nederlandse bodem, zoals bijvoorbeeld het kledingmerk XD Apparel. Als je aan buitensportkleding veel eisen hebt, kan duurzaamheid erbij inschieten, maar dat hoeft niet. "Welke kleur je ook kiest, het blijft de groenste jas ter wereld", zegt het merk over zichzelf. Zie de collectie op www.xdapparel.com/nl.

Voordelen: De jassen zijn gemaakt van post-consumer polyester, PET van flessen die anders in de vuilverbranding zouden verdwijnen. Geen dons, maar innovatieve materialen. Dit alles met een Bluesign-certificering, het strengste keurmerk binnen die branche. Ook: niet meer veroordeeld tot khaki of donkerblauw. Frisse kleuren!

Nadelen: Zoals met alle buitensportkleding: de prijs, die moet je ervoor over hebben. Het nadeel van modieuze keuzes is dat het volgend jaar toch net niet lijkt te kunnen om met die trendy limoengroene jas naar buiten te gaan. Trek je dáár niks van aan natuurlijk.

Denk nu aan de lente

Het lijkt een raar idee, maar doe het toch: denk nu aan de lente van 2016. Misschien wil je narcissen in je tuin, tulpen? Tip: Natural Bulbs. Sinds 2013 timmert deze webshop voor biologisch gekweekte bloembollen aan de weg, en wil nu uitbreiden naar Duitsland. Als de afzetmarkt groter wordt, schakelen er meer telers over op duurzaam, is de gedachte. Daarvoor zijn ze een zeer succesvolle crowdfunding begonnen. Het doel is al behaald, maar meedoen en voordeel krijgen kan nog. Een beetje voor jezelf, en een beetje voor Duitsland dus. Kijk op oneplanetcrowd.com/nl/project/112111. Vind de bollen op www.naturalbulbs.nl

Voordelen: Bloembollenteelt is een oerhollandse, maar vaak erg vervuulende teelt met veel kunstmest en bestrijdingsmiddelen. Gevaarlijk voor de bijen, de bodem en de mensen die ernaast wonen. Met deze bollen draag je bij aan de oplossing. Natural Bulbs is SKAL-gecertificeerd.

Nadelen: Er is minder keus dan bij de reguliere teelt. De telers zijn deels nog in het traject naar certificering, dus niet elke bol draagt al het EKO-keur. Ook is de voorraad beperkt!

Service | Consument

Fairphone 2 alert

Gadgetgeeks opgelet: de Fairphone 2 komt eraan. Voor-inschrijving is nu geopend. Het door Nederlandse idealisten gestarte Fairphone, eigenlijk een campagne, werd snel een begrip. Maar ze waren niet het enige verantwoorde smartphoneinitiatief. Het Zweedse TCO-certificaat presenteerde tegelijkertijd de Samsung Galaxy S4 als de eerste door hen gecertificeerde, verantwoorde smartphone, en meer volgden. Onderzoeksbureau SOMO, Südwind en het GoodElectronics netwerk vergeleken de TCO gecertificeerde smartphones met de Fairphone. En niets kwam boven onze Hollandse campagne uit. Zie het artikel op <http://bit.ly/TCOvsFairphone>. Inschrijven kan via Fairphone.com.

Voordelen Helder: beter dan dit wordt het niet, qua smartphones en duurzaamheid. Bovendien wordt hierop wel uiteindelijk een hogere versie van het Android besturingssysteem ondersteund. Gaat er een onderdeel stuk? De reserveonderdelen zullen vóór levering al beschikbaar zijn.

Nadelen Telkens nieuwe versies uitbrengen is in deze consumentenrealiteit vanzelfsprekend, maar alsnog onderdeel van het systeem waarin een nieuw mobieltje wordt aangeschaft terwijl de oude het nog doet. Als de jouwe nog werkt: hou je in! Oh ja, alleen voor gebruik binnen Europa, en hij is met €529,39 beduidend duurder dan versie 1.

Watercocktails uit je nieuwe dopper

Dopper gaat hard. Je kent ze wel, Doppers, de flesjes die bedoeld zijn om het kraanwater drinken te stimuleren en zo de hoeveelheid plastic afval terug te dringen. Ze zijn te koop in diverse kleuren, en vanaf september komt er dankzij crowdsourcing een nieuwe kleur bij: Deep Purple. Daarnaast is er nu ook een sportdop. En voor deze zomer hebben ze een watercocktailboekje met vijftien recepten voor je, met en zonder alcohol, die je in de dopper kunt bewaren. Tot stand gekomen in samenwerking met The Fabulous Shakerboys. Want water is dus een prima ingrediënt voor drankjes – je verwacht het niet. Kijk op www.dopper.com/nl voor alle leuks.

Voordelen: Ons kraanwater is geweldig. Frisse, lekkere recepten met kraanwater zijn daarom ook geweldig. Met een Dopper doe je min of meer hetzelfde als met het hervullen van een spafles, maar je steunt er ook het goede doel mee: 5 procent van de opbrengsten gaan naar de Dopper Foundation die water- en sanitatieprojecten over de hele wereld steunt.

Nadelen: Er zijn goedkopere manieren om water mee te nemen. En, eerlijk is eerlijk, eigenlijk is het onzin dat je doorlopend herinnerd moet worden aan iets dat zo normaal is: water drink je uit de kraan.

Vacature: redactieraadslid
Down to Earth De redactie van *Down to Earth* zoekt een nieuw lid voor de redactieraad. Ben je lokaal actief bij een Milieudefensiegroep, heb je een brede belangstelling voor milieunderwerpen, oog voor journalistieke onafhankelijkheid en affiniteit met bladenmaken? Dan is dit echt iets voor jou. Als redactieraadslid ga je drie keer per jaar met de redactie om tafel om de verschenen nummers van *Down to Earth* te evalueren, ons van adviezen en ideeën te voorzien en help je ons het redactiebeleid mede-ontwikkelen. Belangstelling? Mail naar redactie@downtoearthmagazine.nl of bel 020 5507 433

We zijn het MEGAzat! Demonstreer zaterdag 29 augustus op het Malieveld in Den Haag mee tegen de intensieve veehouderij en de gevolgen die de industrie heeft voor dieren, volksgezondheid, klimaat en de wereldvoedselverdeling. Meer informatie op www.wijzijnhetmegazat.nl

Discussieavond Milieudefensie: Nederland schakelt om naar een fossielvrije toekomst. Nederland zonder fossiele brandstoffen en met 100 procent duurzame energie. Dat kan! Ben jij actief voor zonne- en windenergie, of tegen de kwalijke gevolgen van olie of (schalie)gas. Kom dan naar onze discussieavonden. Wij horen graag hoe jij denkt dat we sneller kunnen omschakelen naar een fossielvrije energievoorziening. Kijk voor meer informatie over de bijeenkomsten in Den Bosch, Groningen, Amsterdam en Utrecht op: <https://milieudefensie.nl/energie> of mail naar doemee@milieudefensie.nl

Festivaltour voor gezonde lucht Ontdek het roetmonster in jezelf. Ga mee naar een festival en help de petitie voor gezonde lucht aan meer handtekeningen. Bijvoorbeeld naar Puur Fair festival in Amsterdam-Noord op 19 of 20 september. Meld je aan bij gezondelucht@milieudefensie.nl

Ga met Milieudefensie mee naar de klimaatop in Parijs! Fossiele brandstoffen in de grond laten zitten en overstappen op duurzame energie – niet alleen in Nederland, maar wereldwijd. Dat is wat we willen en al zelf doen! En dat gaan we laten zien aan de wereldleiders die in december 2015 onderhandelen over een nieuw klimaatverdrag in Parijs. **Vrijdag 11 december** maken wij samen met ons internationale Friends of the Earth-netwerk een reusachtige menselijke keten in hartje Parijs. **Zaterdag 12 december** houden we samen de grootste klimaatmars ooit! Ga mee met een van de Milieudefensie-bussen of fiets mee met de Milieudefensie-fietsocht naar Parijs. Kijk voor meer informatie op: www.milieudefensie.nl/klimaatop-parijs en/of stuur een mail naar doemee@milieudefensie.nl

JONGEREN MILIEU ACTIEF Kom werken bij JMA Bij JMA komen regelmatig leuke functies vrij. Zo zoeken we enthousiaste vrijwilligers, stagiairs en bestuursleden. Kijk op www.jma.org/over-jma/vacatures voor de actuele vacatures.

Down to Earth Nieuwsbrief Wil je regelmatig op de hoogte worden gehouden van nieuw verschenen artikelen op onze website? Abonneer je dan op onze nieuwsbrief! Voorin het blad (pagina 13) selecteren we altijd enkele van die stukken, maar er verschijnt nog veel meer. Afgelopen weken verscheen er bijvoorbeeld een artikel over hoe onderzoek naar de jaarlingen van tropisch oerwoud fraude met fout hout kan bestrijden en een interview met de maakster van het boek *Verborgen Energie*. Ook plaatsen we soms langere versies van artikelen uit het magazine. Inschrijven doe je op downtoearthmagazine.nl

Down to Earth
Nummer 30, augustus 2015

Down to Earth is een uitgave van Vereniging Milieudefensie. Het wordt gemaakt op basis van een onafhankelijk redactiestatuut. De artikelen geven niet noodzakelijk het standpunt van Milieudefensie weer.

Contact
Postbus 19199,
1000GD Amsterdam,
020 626 26 20
redactie@downtoearthmagazine.nl
www.downtoearthmagazine.nl

Redactie
Annemarie Opmeer (hoofd),
Freek Callenberg, Wendy Koops

Redactieraad
Kees van den Bosch, Marlijn Dingshof, Wyke Smit, Jan Paul van Soest, John Verhoeven

Art-direction en vormgeving
8-13 Grafisch Ontwerpers, Marjan Peters.
www.8-13.nl

Druk
Senefelder Misset.
Gedrukt op 100% kringlooppapier.

Abonnement
Minimaal €35,- per jaar voor zes nummers. Je bent dan ook lid van Milieudefensie. Opzeggen kan telefonisch bij de Servicelijn van Milieudefensie (020 626 26 20, ma t/m do van 09.30 -16.30 uur)

Advertenties
YUNO,
Henriëtte Tomassen,
06 508 44 808
info@yuno.nu,
www.yuno.nu
ISSN: 2211-0712

ADVERTENTIE

Doorgeven door na te laten

Geef uw idealen door en steun Milieudefensie via uw testament. Dan kunnen wij, ook als u er niet meer bent, blijven opkomen voor een betere wereld. Wilt u meer weten of onze brochure ontvangen? Neem dan contact op met Véronique Lecluse: veronique.lecluse@milieudefensie.nl of 020 5507 323.

milieudefensie
anders kijken, anders kiezen

FOTO: AMAURY MILLER/HH

We voeren onze dieren met soja van de andere kant van de wereld. We lijken wel gek.

ALLEMAAL LOKAAL!

Steun onze petitie voor lokaal veevoer op allemaal-lokaal.nl

allemaal-lokaal.nl

milieudefensie
anders kijken, anders kiezen

Illustratie: Renée Gubbels

Slobbe

(Niet) Bang zijn

Hij was in Nederland. Tachtig jaar oud, sterk, charismatisch. Sinds de jaren zestig een van de voormannen van de Amerikaanse natuur- en milieubeweging. Ik was uitgenodigd voor een gesprek en ontmoette hem in een kroegje aan de gracht. Op zijn kaartje stond een foto van een mammoet. Daarboven, in strakke witte letters: *'Revive & Restore; genetic rescue for endangered and extinct species'*. Met wat geknutsel aan genen, kunnen we uitgestorven dieren tot leven wekken, vertelde hij enthousiast. De ontwikkelingen gaan razendsnel. De tijd dat alleen binnen de medische wetenschap met genen werd geknutseld, is al lang voorbij. Eerst kwamen multinationals als Monsanto, met hun gepatenteerde genen voor gemodificeerd maïs en graan. En sinds kort mogen zelfs geïnteresseerde amateurs DNA modifieren. In een open educatielab, hier aan de Amsterdamse Nieuwmarkt, maken scholieren bacteriën *glowing in the dark*. Gewoon omdat het kan.

Hij dronk cola, ik een biertje. Neem het verhaal van de Amerikaanse kastanje, zei hij. Dit was een van de meest bepalende bomen in de VS. Prachtig, wijdverbreid. Tot een zeldzame paddenstoel de boom in korte tijd op het randje van uitsterven bracht. Eeuwig zonde. Maar wat denk je? Wetenschappers hebben de genen inmiddels zo veranderd, dat de boom nu resistent is. Na ruim 100 jaar heeft de boom weer nieuwe levenskansen. De kastanje komt weer terug, van de Oostkust tot de Westkust.

Hij praatte met veel overtuigingskracht. Brede armgebaren. Het glas cola moest er bijna aan geloven en werd haastig uit zijn buurt geschoven. Ik moest bekennen dat ik nog nooit van de Amerikaanse kastanje had gehoord. Hij had nog meer verhalen. Successen, plannen, dromen. Als het om natuurbehoud gaat, moeten we pragmatisch durven zijn, zei hij. Wat werkt, werkt. Daar moeten we dan ook niet bang voor zijn. Hij had het helemaal gehad met die zogenaamde romantici, die almaar weerstand boden.

En toch, zei ik, heb ik er ook wel moeite mee. Ik vroeg me af of het niet uit de hand zal lopen. Of we als mensen in staat zijn voldoende sturing te bieden. Hebben wij, probeerde ik, wel voldoende ... wijsheid? Dat viel hem tegen; hij kende dit soort praat. Er viel een ongemakkelijke stilte. Daar heb je het weer, hoorde ik hem denken. Zo komen we nergens.

Thomas van Slobbe is directeur van Stichting wAarde en thriller-auteur. Elk nummer deelt hij met ons een lichtvoetig verhaal over duurzaamheid.

Tentje in de zon

Wil je weten wat extreme droogte kan doen, zoek dan eens naar foto's van Dadaab, Kenia. De vijf UNHCR-tentenkampen rond het kleine plaatsje niet ver van de Somalische grens vormen tezamen het grootste vluchtelingenkamp ter wereld. De bewoners zijn op de vlucht voor conflicten in de regio. In 2011 nam het aantal vluchtelingen dramatisch toe met wel duizend nieuwe mensen per dag, ditmaal op de vlucht voor honger, veroorzaakt door extreme droogte. Ondanks de huidige focus op repatriëring telt het kamp zo'n 350 duizend mensen, met een zware tol op de omgeving. Deze Somalische vluchteling maakt in ieder geval het beste van de situatie.

Tekst: Annemarie Opmeer. Beeld: Paul Jeffrey

Wat zijn de blokkades van de energietransitie?

Discussieavonden
Milieudefensie

Waarom bungelt Nederland nog steeds onderaan in de Europese ranglijsten op het gebied van duurzaamheid?

Ben jij actief voor zonne- en windenergie, of tegen de kwalijke gevolgen van olie of (schalie)gas? Dan horen we graag hoe jij denkt dat we sneller kunnen omschakelen naar een fossielvrije energievoorziening. Kom naar een van onze discussieavonden in Den Bosch, Groningen, Amsterdam of Utrecht.

**Meer informatie
op milieudefensie.nl**

milieudefensie
anders kijken, anders kiezen

